Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

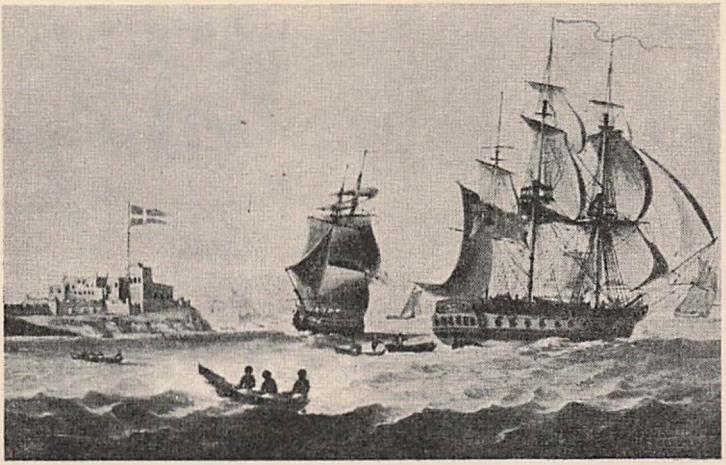
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

FORTIDS VEJE

HISTORISK LÆSNING

Fortet „Christiansborg" paa Guineakysten. Gengivet efter Maleri af Webster.

REDAKTION HAL KOCH

Folkestyre i den danske Landsby — Dronning Margrethe og Hansestæderne — Begyndelsen til et Verdensrige — Syv urolige Aar — Oberst Hans Friis til Clausholm — Den første skandinaviske Pioner paa Ny Zeeland.

DET DANSKE FORLAG

»FORTIDS VEJE« 7. AARGANG NR. 3 - MARTS 1949

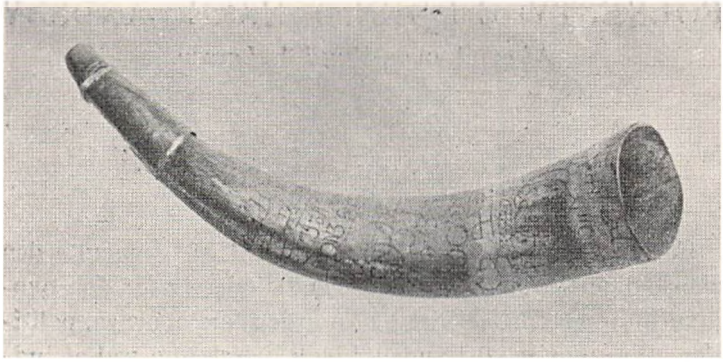
FOLKESTYRE I DEN DANSKE LANDSBY

Af cand. mag. *Knud A. Larsen.*

For godt og vel 100 Aar siden — i 1831 — maatte den enevældige Kongemagt som bekendt bøje sig for den økonomiske Udviklings Krav og gøre den første, svage, politiske Indrømmelse til Landets brede Befolkning ved at indføre Stænderforsamlinger. Disse var kun raadgivende, men gav dog Befolkningen et Forum, hvor den kunde komme frem med Ønsker og Krav til Landets regerende Konge. Faa Aar efter kom Enevældens endelige Fallit ved Undertegnelsen af Grundloven 5. Juni 1849. En demokratisk Skoling af Befolkningen blev nu begyndt gennem folkevalgte Forsamlinger paa Rigsdag, i Byraad og Sogneraad og i de utallige Foreninger, der voksede frem som Udtryk for Befolkningens forskellige Interesser.

Før 1831 havde den jævne Mand hverken i Ord eller Gerning Mulighed for at gøre sine Interesser gældende hos Regeringen, og man kunde tro, han stod ganske blottet for Kendskab til de Forpligtelser, som en demokratisk Styreform stiller. Og saa viser det sig alligevel, at den jævne Bonde i Aarhundreder har været veltrænet i Folkestyrets Regler og Principper. Dette skyldes selve Styreformen i de gamle, danske Landsbyer, der gjorde hver enkelt interesseret i og ansvarlig for Byens Trivsel.

Hvor gammel er da Landsbydannelsen? Hverken de historiske eller de forhistoriske Kilder giver os endnu et helt klart Billede heraf. Vi ved med nogenlunde Sikkerhed, at Agerbruget har vundet Indpas her i Landet ca. 3000

Byens Horn, anvendt af Oldermanden til Indkaldelse af Bymændene til Grandestævne. Paa Hornet ses de forskellige Oldermænds Monogrammer indridset.

f. v. T., og Udgravninger ved bl. a. Troldebjerg paa Langeland viser, at man allerede omkring 2500 f. v. T. har kendt til mindre, samlede Bebyggelser af samarbejdende Bønder. De mange Jættestuer peger i samme Retning, de er store Fællesgrave, der ved Opbygningen har krævet et snævert Samarbejde mellem flere Mennesker, og deres solide Udførelse viser, at de er beregnet til Begravelser over et længere Tidsrum. Men ingen af vore nuværende Landsbyer kan dog føres saa langt tilbage i Tiden. Udgravninger i to af vore ældste Landsbyer, Pebringe og Heininge, viser, at de kan føres tilbage til Jernalderens Begyndelse, omkring Aar 0, og meget i det forhistoriske Kildemateriale bekræfter, at først paa dette Tidspunkt har Landbrugsteknikken naaet en saadan Højde, at den har givet Mulighed for en tidsmæssig ret ubegrænset Dyrkning af samme Areal, og dermed Mulighed for virkelig fast Bosættelse. Disse Bønder har da i længst forsvunden Tid søgt sammen i en Landsby for at støtte hinanden mod Fjender og vilde Dyr og for at hjælpe hinanden med de uhaandterlige Redskaber,

og dermed er det Landsbyfællesskab opstaaet, der kendetegner de danske Landsbyer helt op i det 19. Aarhundrede. Gennem dette lange Tidsrum er der selvfølgelig sket Ændringer af landbrugsteknisk Art, og Bøndernes sociale og økonomiske Stilling i Samfundet er undergaaet Forandringer, men ingen har været saa gennemgribende, at de har faaet Dyrkningsfællesskabet til at gaa i Opløsning. Først med Stavnsbaandets Løsen i 1788 indvarsledes den nye Tid, vi lever i. Selv om Landsbyen i Nutiden præger det danske Landskab i lige saa høj Grad som for Aarhundreder siden, er de økonomiske Forudsætninger for dens Bestaaen som en Enhed ikke længere til Stede. Andelsvæsenet i dets mange Forgreninger er det moderne Udtryk for Bøndernes Samarbejde, men selve Dyrkningen af Jorden er individuel.

Det gamle, fasttømrede Landsbyfællesskab har dannet Grundlaget for et Sæt Vedtægter, der indenfor det lille Samfund ikke alene fastlagde Retningslinierne for Dyrkningsfællesskabet, men ogsaa Reglerne angaaende Byens Styrelse, Ordensforhold og gensidig Hjælpsomhed. Disse Vedtægter er over lange Tidsrum blevet bevaret fra Slægt til Slægt gennem mundtlig Overlevering. Først henimod Slutningen af det 16. Aarh. bliver det almindeligt at lade dem nedskrive. Naar mange af disse Vedtægter er blevet bevaret til vore Dage, skyldes det, at man af Frygt for, at Byens Lov skulde gaa tabt, har ladet den tinglæse, hvorved den har fundet Vej ind i vore gamle Tingbøger. Ligeledes har det ikke været ualmindeligt, at Byens Præst har været hjælpsom med Nedskrivningen, og derved er den blevet bevaret i gejstlige Arkiver.[1])

[1]) »Danske Vider og Vedtægter« er samlet og udgivet 1904—06 af Højskolelærer Poul Bjerge og Oberstløjtnant Thyge J. Søegaard.

Flere af de gamle Vedtægter giver selv Beviset for, at de har Rod i ældgamle Tider og Tilstande. Saaledes staar der f. Eks. i Torebys gamle Vedtægt af 1674:

»Hafver vi Toerrebye mend alle samptlig, som nu lefver, ladet sammenskrifve voris gamble vilkor och vedtegt, som voris gamble formend och forfædre, som vi hafver en efter anden udspurgt det retteste och tideligste, som kand verre os til nøtte och gaafn, tarfve och beste for os och voris epterkommere.«

Vi vil nu paa Grundlag af denne Rigdomskilde af kulturhistorisk Art, som disse gamle Vider og Vedtægter udgør, søge at danne os et Billede af Livet i Landsbyen under Fællesskabet, men samtidig begrænse Opgaven til kun at omfatte Byens Styre. Vi maa dog gøre os klart, at det Kildemateriale, vi anvender, giver os Tilstandene paa det Tidspunkt, da det er skrevet ned. Men da flere af Vedtægterne selv oplyser, at de er blevet til paa Grundlag af nedarvede mundtlige Traditioner, kan vi med nogen Forsigtighed ogsaa danne os et Billede af Tiden før Nedskrivningen. Endvidere er flere af Vedtægterne saa omfattende, at man kan gaa ud fra, at de maa have en lang Udviklingshistorie bag sig. Spørgsmaalet maa saa være: hvad maa regnes for yngre Bestanddele, og hvad kan med Rimelighed anses for gammelt? En hel Del af de Regler i en Byvedtægt, der er afvigende fra andre Byers Vedtægter maa anses for at være tilføjet ved Lovens Nedskrivning. Til Gengæld maa vi have Lov til at gaa ud fra, at det Sæt Regler, der saa at sige gaar igen i alle Landsbyers Vedtægter, har meget gamle Traditioner at bygge paa, Traditioner der langsomt har bredt sig fra By til By over et længere Tidsrum.

Byens Vedtægter, som alle maa rette sig efter, er Landsbyens Grundlov, der bliver opbevaret med stor Omhyggelighed hos Bøndernes valgte Tillidsmand, Oldermanden.

Der staar saaledes i Kvarmløse Bylov af 1624, at Vedtægterne skal velbevares af Oldermanden, under 1 Tønde Øls Fortabelse. Det samme gentages i Nordby-Vedtægterne af 1721 med den Tilføjelse, at han flittig skal læse og gennemgranske den og lægge sig efter at haandhævde og forsvare Guds Gaver, som i Jorden bliver saaet til Menneskers Føde og Ophold, som han agter for Gud og Øvrighed at forsvare, saa han den rigtig holder og efterlever udi alle sine Artikler, Ord og Punkter aldeles uforkrænket. Kommer en ny Mand til Byen, skal Oldermanden, som det anføres i Vedtægterne fra Fodby af 1750, med første Lejlighed lade læse og forkynde den for ham og lade ham skrive sit Navn eller Bomærke deri, at han kan vide sig derefter at rette og for Skade at tage Vare.

I flere Landsbyer har vi endnu som et Minde fra Fortiden bevaret Træet med en Kreds af Kampesten om. Dette er Gadestævnet, hvor Landsbyens Bønder efter Vedtægterne mødtes til Grandestævne (Grande = Nabo) saa tit, der var noget at forhandle om, for Bønderne var Landsbyens Rigsdag, ganske uanset om de var Selvejere eller Fæstere. Det er Oldermandens Pligt at samle til Stævne, naar Tid og Lejlighed findes. Samlingen sker ved at blæse i »Byssens Horn« eller slaa paa Tromme. Enten maa Oldermanden selv gaa Byen rundt eller sende en anden, og glemmer han det, maa han betale Forsømmelsen ved at bøde 4 Skilling. Til Grandestævnet skal enhver Bonde i Byen møde frem, og hvis han ikke kan komme, maa han sende en Stedfortræder, som er vederhæftig og kan svare for, hvad der bliver forkyndt. Forsømmelse medfører Bøder. I Lynge Bys Vedtægt af 1670 staar der, at ogsaa Oldermanden maa bøde 12 Skilling for hver, der forsømmer at møde frem, hvis han glemmer at skrive dem op eller ser igennem Fingre med, at de er blevet borte.

Her paa Grandestævnet har Byens Bønder samlet forhandlet om alt, hvad der berørte Byens Tarv. Her har man i Fællesskab taget Stilling til Fællesopgaver vedrørende Dyrkningen af Bymarken, Vedligeholdelse af offentlig Vej o. l. Her er ogsaa blevet fremført Krav om Omregulering af Byjorden og Klager over Brud paa Byens Ordensregler og meget andet. Hvis der fremføres Klager af mere alvorlig Karakter, er det en almindelig Regel, at Oldermanden skal udpege 4 Mand til at undersøge Sagen og afgøre, om der skal foretages en Pantning hos den skyldige. I Lynge Bylov af 1670 staar der saaledes, at naar Oldermanden begærer Pant af Bymændene, og nogen vægrer sig for at give Pant, bødes der 12 Rigsdaler. Bliver nogen pantet og ikke vil løse det igen inden 14 Dage derefter, skal han give Byen dobbelt saa meget, som han staar pantet for. Gang paa Gang ser vi i Bylovene, hvorledes man selv søger at løse Stridighederne indenfor Landsbysamfundet for at undgaa Indblanding udefra. Kun Klagemaal, der angaar Liv og Ære, altsaa Sager af krimminel Karakter, har man undgaaet at tage Stilling til. Et typisk Eksempel har vi i Sneslev Bylov af 1649. Her staar, at dersom nogen Bymand fører Klagemaal over sin Medborger for hvad Sag, det være kan, som ikke angaar Liv og Ære, skal han ingenlunde til Tings fare, ikke heller til sin Husbond (den der ejer Landsbyjorden, det være sig Konge, Kirke eller Godsejer) eller dennes Fuldmægtig og klage sig, men skal først fremføre Klagen for Oldermanden paa 4 Gadestævner efter hinanden, og da skal Oldermanden efter Sagens Natur enten selv dømme eller udtage 4 uvildige Mænd, som skal overveje Sagen og afsige en Kendelse, som skal staa ved Magt for begge Parter i Sagen. Selv en Forseelse af strafferetslig Karakter som Tyveri har man taget sig af. I Saaby Bylov finder vi følgende almindelig anvendte Fremgangs-

Byens Bræt. I hver af de smaa Felter, som Brættet er inddelt i, er anbragt en Bymands Bomærke. Paa dette Bræt blev Bøderne for Forsømmelighed overfor Byloven noteret op.

maade i saadanne Sager formuleret. Sker der Tyveri eller Skade ved onde Mennesker, og Bonden har Mistanke til nogen i Byen, da skal han have Magt til at tage 3 Mand med og frit undersøge hos den mistænkte uden at brække Dør og Laas eller øve Overlast. Ingen maa nægte at lade foretage Ransagning. Hvis han finder sit Gods hos en anden, skal Bonden i Gaarden bevise, hvorledes det Gods er kommet ham til og føre Skadesmanden tilstede eller selv svare til Gerningen. Det har dog vel heldigvis hørt til Sjældenhederne, at saa alvorlige Sager er blevet forhandlet paa Gadestævnet. Men Bylovene vrimler med Bøder for mindre Forsømmelser og Brud paa Ordenen i Byen. Det er saaledes forbudt paa Helligdage at gøre groft Arbejde. Overflødigt Drikkeri og Spil maa ikke finde Sted, og Ungdommen maa ikke spille Kort. Ingen maa forsømme Kirken mere end tre Gange o. s. v. Forglemmelser vedrørende det fælles Arbejde i Bymarken og uhøvisk Optræden maa der ogsaa bødes for.

Bønderne har sikkert ikke altid været lige kløgtige til at føre Regnskab over de mange Bøder, og derfor ser vi ogsaa, at man har klaret Spørgsmaalet paa den Maade, at Oldermanden eller en Hjælper, Stolbroderen, har haft en Kæp, »Byssens Kæp«, hvorpaa hver Bondes Bomærke er indridset. Ud for Bomærket har man saa indsnittet et Mærke for hver Bøde. For at Bonden selv har kunnet føre Regnskab med, om han er blevet retfærdig behandlet, har han til Kontrol haft en Pind med sit Bomærke, en Talliepind, som han selv har ført Regnskab paa, og det har sikkert ikke været ualmindeligt, at hver Bonde, som der staar i Komdrup Bylov af 1716, skal have sin Talliepind med til Grandestævnet om Søndagen. Det er Oldermandens Pligt at gøre ordentligt Regnskab for Pengene en Gang hvert Aar. Pengene er blevet anvendt

til Betaling af Byens Tyr og Orne, hjælpe de Fattige og til Gilder af forskellig Art.

Bylovens forskellige Vedtægter er ogsaa blevet drøftet paa Grandestævnet. I Kvarmløse Bylov af 1624 staar der saaledes, at to Gange om Aaret skal Byloven læses op paa Grandestævnet, og den skal straks bæres hjem igen, for at der ikke skal spildes paa den.

Vi vil nu se lidt paa, hvorledes Forhandlingerne paa Grandestævnet er blevet ført. Gang paa Gang ser vi det fastslaaet i Bylovene, at hvad der er vedtaget paa Stævnet af de fleste Naboer til fælles bedste maa ikke forkastes af den enkelte til Skade for andre. Almindelig Flertalsbeslutning har altsaa været en gældende Regel, men deraf kan man jo ikke slutte, at man har været ligeberettiget ved Afstemninger. I Vistoft Bylov af 1755 findes en interessant Oplysning om Afstemningsreglerne, der maaske ikke har været ualmindelig. Almindelig Flertalsbeslutning har været afgørende, men hver Bonde har Stemmeret efter, hvor meget Jord han ejer. Her staar, at 4 Træer giver een Stemme, Oldermanden en ekstra. Det lyder jo noget uforstaaeligt. Men Forklaringen er denne, at ved et Træ angives en Maalestage paa 4 Alens Længde. Bymændene har saa haft Stemme efter Agerens Bredde, saaledes at hvis en Ager er 4 Træer bred, har det givet een Stemme osv. Stemmeretten har altsaa ikke været lige, men var bestemt af Ejendommens Størrelse.

Bønderne har sikkert ofte været noget stridbare, for vi ser i saa at sige alle Bylove, at det har været paakrævet at anføre visse Retningslinjer for Ordenens Opretholdelse paa Grandestævnet. Oldermanden har ledet Mødet, og naar han har slaaet til Lyd, skal alle rette sig derefter og i Ro høre paa, hvad der bliver fremført. Men det har haft sin store Vanskelighed med at rette sig derefter. I Lynge Bylov af

1670 staar der, meget illustrerende, at Ukvemsord og Banden er forbudt. Ligeledes fastslaas det forkastelige i at slaa Oldermanden. Hvilken Mand, der gør Oldermanden umyndig eller ulyd, naar han taler paa Byens Gavn og ikke vil være lydig at følge, naar han tilsiges, skal bøde 3 Mark. Det har altsaa haft sin Vanskelighed for Oldermanden at gennemføre Forhandlingerne paa Grandestævnet. Men selv Oldermanden maa, som det ses i flere Bylove, have en Paamindelse om at vise en tilbørlig Opførsel.

En aarlig tilbagevendende Begivenhed er Valget af Byens Tillidsmand, Oldermanden, hvis Hverv det er at virke til Gavn og Bedste for Byen. Som det staar i Saaby Bylov, skal det være en Dannemand, der skal have flittig Indseende med alt til Menigmands Bedste og Gavn, raade til Enighed, raade i Klagemaal og straffe de uvillige. For ikke at skabe Splid er det en almindelig Regel, at Bestillingen som Oldermand skal gaa paa Omgang fra den ene Nabo til den anden, eller som der staar i Østrup Bylov, at ved Valget skal det gaa ret omkring i Byen. Dette sidste Udtryk giver os et Indblik i Bøndernes praktiske Maade at løse Vanskelighederne paa. Ved Skiftningen af Bymarken fulgte man det saakaldte Solskifte, der gik ud paa, at Gaardenes Andel i Bymarken skulde skiftes efter Solen saaledes, at den Gaard, der laa østligst i Byen, i hver Vang fik de østligst liggende Agre og de andre Gaarde i solret Rækkefølge derefter. Ved Valget af Oldermand fulgte man altsaa den samme simple Regel. Dog kan det hænde, som der staar i Østrup Bylov, at den der med rette skal vælges som Oldermand af de andre Naboer ikke anses for duelig og gavnlig nok til at varetage Byens Gavn og Bedste. I et saadan Tilfælde maa 4 af de andre Naboer tage en anden, som sidder ret for Haanden til at være Oldermand. Det er

en Skam at afslaa Valget som Oldermand og medfører Bøde. Dog skal den, der ikke findes værdig til Embedet kun give Halvdelen af det Øl, som den, der nægter, skal give. Et interessant Eksempel paa, at Herremanden enkelte Steder har øvet Indflydelse paa Valget, har vi i Høgsted Bylov af 1689, hvor der staar, at det er ham, som aarligt ved en Fuldmægtig forordner, hvem der skal være Oldermand, eller som det hedder i Jylland Grandefoged. Der er kun ganske faa Eksempler paa, at Genvalg har fundet Sted.

Oldermandens Arbejde har baade været omfattende og krævende. Han er Byens Tillidsmand i alle Forhold. Det er hans Pligt at sammenkalde til Grandestævne, naar Hensynet til Fællesdriften kræver det, han skal lede Forhandlingerne paa en værdig Maade, maa tage Stilling til ethvert Klagemaal. Han skal syne Markernes Diger, Gærder og tage Bestemmelse om, naar Ævret skal opgives, d. v. s. naar Vangeleddene efter endt Høst skal aabnes, saa at Kreaturerne frit kan græsse paa Stubmarkerne. Det er hans Opgave at se til, at Byens Tyr og Orne bliver vel fød og medfaren, og han skal føre Regnskab for Tyrens Afbenyttelse. Endvidere skal han holde flittigt Tilsyn med Byhyrden ude paa Fælleden og sørge for, at der efter Tur af Landsbyens Bønder bliver holdt Vagt paa Vangene for at hindre Kreaturer i at bryde ind paa Kornmarkerne. De offentlige Veje skal han ogsaa tilse og sørge for, at de i Fællesskab bliver vedligeholdt. En meget betydende Opgave for ham har været at føre Tilsyn med Ildstederne paa Gaardene, saavel Bageovne og Skorstene som Kakkelovne. Sker det, at en Bonde huser en udenbys Person, der af Naboerne anses for at være berygtet, skal Oldermanden træde til og sørge for, at den paagældende forsvinder ud af Byen igen. Et meget stort Arbejde for Oldermanden har

det været at føre Regnskab over Bøderne for de mange forskellige Brud paa Bylovens Regler. Derfor ser vi ogsaa, at der flere Steder vælges en Hjælper, en Stolbroder, hvis Opgave bestaar i at føre Regnskabet og ved Gilderne at udtappe Øllet saaledes, at det bliver retfærdigt fordelt. Han vælges ogsaa paa Omgang hvert Aar. Udfører han ikke sit Hverv tilfredsstillende, saa maa han, som der staar i Sæby Bylov, staa til Regnskab for 4 Mænd. Oldermanden maa selvfølgelig ogsaa staa til Regnskab for sine Gerninger over for Grandestævnet, og han maa ikke, som det er udtrykt i Høgsted Bylov af 1689, se igennem Fingre med noget paa Grund af Slægt eller Svogerskab. Som Vederlag for det meget krævende Arbejde faar Oldermanden gratis Øl til Gilder og Stævner. Som et helt ualmindeligt Vederlag for sit opslidende Arbejde har Oldermanden i Komdrup faaet 1 Rdlr. til et Par Sko.

Fællesdriften har, som den lille Gennemgang af Landsbyens Styrelse har vist, stillet store Krav til den enkelte Bonde saavel som til Oldermanden, og naar det har kunnet lade sig praktisere gennem maaske 2000 Aar over det ganske Land, maa det skyldes, at man gennem Forhandlingerne paa Grandestævnerne til Trods for Stridigheder har lært at respektere hinandens Meninger og forstaaet at erkende Flertallets Ret til at bestemme. Selv om Afstemningen paa Grandestævnet sandsynligvis flere Steder har været bestemt af Gaardenes Størrelse, saa har man dog paa ægte demokratisk Vis erkendt Nødvendigheden af, at en Flertalsbeslutning truffet her har almindelig Gyldighed i Byen og skal respekteres. Enhver Bonde i Byen har paa Grandestævnet haft et Forum, hvor han har kunnet fremføre sine Meninger, uden at nogen har hindret ham i frit at tale. Gennem 2000 Aar var den danske Bondestand trænet i at tænke og handle demokratisk før den ved Stænder-

forsamlingernes Indførelse i 1831 fik Lejlighed til at tage Del i hele Landets Styrelse. Med meget dybe Rødder er saaledes det danske Demokrati gennem Landsbyfællesskabet fæstnet i vort Lands jævne Befolkning.

Litteratur:

Poul Bjerge og Thyge J. Søegaard: Danske Vider og Vedtægter I—IV.

Axel Steensberg: Den danske Landsby.

— Den danske Bondegaard.

Knud A. Larsen cand. mag. 1936 med Historie som Hovedfag og nordisk Arkæologi som Speciale; er tilknyttet Nationalmuseet; tidligere udgivet: »Var Cimbrerne Jyder?«, Danske Studier 1943, Et Bopladsfund fra Frederiksholm, Historiske Meddelelser for København 1947, Smeden fra Fortid til Nutid, Artikelserie i »Metalarbejderen«.

DRONNING MARGRETHE OG HANSESTÆDERNE

Af Lærer *P. Eg Jensen.*

Stralsundfreden.

I Løbet af Valdemar Atterdags Kongetid havde Hansestæderne flere Gange spillet en afgørende Rolle i dansk Politik.

For at faa Ende paa Retsløsheden havde de støttet Kong Valdemar under hans første Optræden i Danmark. Senere blev Forholdet koligere. Med Mistro iagttog Lübeck, hvorledes Valdemar genoptog sine Forgængeres Forsøg paa at vinde Indflydelse i Nordtyskland.

I 1360 lykkedes det Valdemar at vinde Skaane tilbage. Det betød en hel ny Situation i Forholdet mellem Kongen og Hansestæderne. Disse var naturligvis altid levende interesserede i danske Forhold, idet Færdselsvejene mellem Nordsø og Østersø gik gennem danske Farvande, men deres mest betydningsfulde nordiske Forbindelse var dog de store — med Sildefiskerierne forbundne — Markeder i Skaane.

Da nu Skaane var kommet paa Valdemars Hænder, maatte Stæderne have deres Rettigheder stadfæstet af ham. Trods Tilbud om store Pengesummer syntes Kongen ikke at være forhippet paa at imødekomme dette Ønske.

Saa fulgte i 1361 Valdemars Erobring af Gotland og Udplyndringen af Hansestaden Visby. Fra Gotland kunde hele Handelen paa Østersøen beherskes, overfor dette Skridt maatte Stæderne tage de alvorligste Forholdsregler. Efter

det første mislykkede Felttog (1362) sluttedes i 1367 det store Forbund i Køln mellem ca. 70 Stæder med det Formaal at knække Valdemars Magt. Villige Forbundsfæller var der nok af. Holstenere, Mecklenburgere og jydske Adelsmænd — alle, der følte deres Interesser truet af det nye kraftige danske Kongedømme fandt sammen.

Den brogede Flok af Forbundsfæller bragte det danske Riges Opløsning indenfor Synsvidde. Men nu viste det sig, at man var gaaet i Krig med forskellige Motiver. Stæderne ønskede aldeles ikke det danske Kongedømme opdelt paany mellem Fyrster og Adelsmænd, dertil var Erfaringerne fra den kongeløse Tid for sørgelige. Det, man ønskede fra den Side, var at give den hensynsløse danske Kongemagt en alvorlig Lærestreg. Da man mente dette Maal naaet, traadte man i Forhandling med det danske Rigsraad og 24. Maj 1370 undertegnedes Freden i Stralsund.

Stralsundfreden betegner Højdepunktet for Hanseaternes Magt i Danmark. Deres Handelsrettigheder blev meget udvidet. Men mest betegnende for deres Magtstilling var, at de, som Garanti for at Privilegierne virkelig blev overholdt, fik de to Hovedslotte i Vestskaane, Helsingborg og Falsterbo, med de derunder hørende fire Købstæder og syv Herreder i Pant for 15 Aar. Dermed fik de Herredømmet over det Omraade, hvor de betydningsfulde skaanske Markeder holdtes. Da Freden var afsluttet alene med Rigsraadet, bestemtes endvidere, at Kongen skulde besegle Traktaten med sit store Segl. Hans Efterfølger skulde Rigsraadet til sin Tid vælge *efter Stædernes Raad* og paa den Betingelse, at han vilde besegle Freden og Rettighederne.

Berøvet Hansestædernes Støtte faldt Forbundet mod Valdemar Atterdag hurtig sammen. I 1373 maatte de sidste Fjender slutte Fred. Alt blev som før Krigen.

I Valdemars sidste Leveaar fik Stæderne adskillige Bry-

derier i deres Bestræbelser for at sikre de ved Freden vundne Fordele. Kongens lovformelige Besegling af Fredsbrevene opnaaede de saaledes trods gentagne Paamindelser ikke.

I foruroligende Grad indløb Klager over, at hanseatiske Skibe blev plyndret i danske Farvande, strandet Gods blev taget, og at Kongens Fogeder paalagde Købmændene uretmæssige Byrder. Slottenes Administration vanskeliggjordes for dem, og tilsidst rejste Valdemar ligefrem Krav om Tilbagegivelse af Slottene.

Det var sikkert Kongens Hensigt helt at frigøre sig for Stralsundfredens Baand allerede nu. Hans Død 1375 standsede Bestræbelserne.

Olufs Kongevalg.

Ved Valdemar Atterdags Død er da Stillingen den, at Hanseslæderne — bortset fra deres rent merkantile Overvægt i Norden — er dybt indblandet i dansk Politik, først og fremmest ved deres Herredømme over det vestlige Skaane. Den, der skulde forsøge at løfte Arven efter den sønneløse Konge, vilde blive nødt til at regne med denne Magtfaktor. Og det fra allerførste Færd, — idet jo Stralsundfreden sikrede Hanseslæderne Stemme ved det danske Kongevalg.

Valdemar havde ikke før sin Død taget Skridt til at faa Tronspørgsmaalet endelig ordnet. Danmark var endnu et Valgkongedømme, omend det var blevet Sædvane at vælge den nærmeste Arving. De to Arvinger, der her kunde være Tale om, var den afdøde Konges to Dattersønner, Ingeborgs Søn Albrecht i Mecklenburg og Margrethes Søn Oluf i Norge.

Af disse to syntes Mecklenburgeren at have Fortrinet, mindre betød det vel, at han var Søn af Valdemars ældste

Datter, men Kong Valdemar havde i 1371 ved Fredsslutningen med Mecklenburgerne givet det Løfte, at Ingeborgs Søn skulde arve det danske Rige. Ganske vist gjorde Valdemar ikke senere noget for at sikre Løftets Opfyldelse, og den Omstændighed, at det var afgivet uden Rigsraadets Medvirken, gjorde dets Gyldighed problematisk.

Dronning Margrethe og Kong Haakon udfoldede i Danmark en ivrig Agitation for Sønnens Valg. Men heller ikke Mecklenburgerne laa paa den lade Side. Den gamle Hertug Albrecht af Mecklenburg, Farfader til Tronkræveren, optraadte paa dennes Vegne. Støttet af Kejseren og i Forbund med Holstenerne krævede man Løftet fra 1371 opfyldt.

Udsigten til at faa den med danske Forhold ukendte Mecklenburger paa Tronen har aabenbart vakt Betænkeligheder i danske Stormandskredse. Ingeborg var død og man kunde forudse, at den unge Mecklenburger vilde komme under Indflydelse af sin Farfader, og hvad det betød, vidste man fra Sverige. Forbundet med Holstenerne aabnede ogsaa utrygge Udsigter. Saaledes fik Frygten for fremmed Indflydelse Olufs Chancer til at stige i Danmark.

For Hansestæderne var Kongevalget af største Vigtighed. Den nye Konge skulde stadfæste Stralsundfreden og foretage den aldrig fuldbyrdede Besegling af Fredsdokumenterne. Begge Parter i Tronstriden søgte at vinde Stæderne for sig. Disse kunde ikke omfatte nogen af Kandidaterne med overvældende Begejstring. Hvem der end valgtes, vilde Mulighederne for en for Stæderne uheldig Forening af de nordiske Riger rykke nær. Det gjaldt altsaa for dem om at vælge det mindste Onde. Og farligst for dem syntes dog Muligheden for de nordtyske Fyrsters Herredømme baade i Sverige og Danmark at være, disse Fyrster som de var vant til at betragte som Fjender af deres Frihed.

I klar Erkendelse af, hvordan Landet laa, søgte Margrethe at vinde Stæderne for sig. Hendes Udsendinge lovede dem Fred med Norge (der havde staaet paa Valdemars Side i Krigen), og at den nye Konge vilde stadfæste Stralsundfreden og Købmændenes Friheder. Til Gengæld skulde de støtte Olufs Valg.

Udsatte som Stæderne var for at paadrage sig baade Kejserens og Fyrsternes Uvilje, kunde de dog ikke aabent gaa ind for Olufs Sag, men rimeligvis er det i al Stilhed blevet aftalt, at Danskerne skulde skride til Kongevalg, mens Stæderne forholdt sig passive til Gengæld for de nævnte Indrømmelser.

I Maj 1376 valgtes Oluf da af Rigets Stormænd forsamlede i Slagelse, enstemmig til Danmarks Konge, mod at underskrive en Haandfæstning, der paa den umyndige Drengs Vegne besegledes af Margrethe og Haakon.

Danskerne opnaaede at faa Olufs Valg anerkendt, men derimod ikke noget Løfte om Hjælp mod Rigets Fjender, hvad man dog næppe heller havde regnet med. Hanseatiske Udsendinge sendtes derpaa af Sted for hos Regeringerne i Danmark og Norge at faa de lovede Indrømmelser bekræftet. Forhandlingerne med Danskerne fandt Sted i Korsør og med Nordmændene i Kalundborg. Kong Haakon var Leder af Forhandlingerne begge Steder.

Hanseaterne fik deres Ønsker opfyldt. For Norges Vedkommende opnaaede de Stadfæstelse af deres ældre Rettigheder, som de i lang Tid havde været afskaaret fra at nyde. I Danmark fik de Stralsundfreden anerkendt og forsynet med Kongens store Segl.

Dronning Margrethe havde ved at stadfæste Stralsundfreden gjort store Afvigelser fra Valdemars Politik overfor Hanseaterne, idet Stadfæstelsen betød, at alle Planer om at vinde Vestskaane tilbage før Tiden skrinlagdes. Men

Hanseatisk Kogge fra Dronning Margrethes Tid.
Samtidigt Stik.

Olufs Sag var endnu ikke sikret, og under en eventuel Konflikt med de skuffede Mecklenburgere var det af største Vigtighed at kunne regne med velvillig Neutralitet fra Stædernes Side.

For Hansestæderne maatte Overenskomsten være særdeles tilfredsstillende. Med deres store — nu igen anerkendte — Rettigheder i Norge og med den endelige stadfæstelse af den for dem saa gunstige Stralsundfred har de haft Grund til at tro, at der nu kom gode Aar for Handelen paa Norden. Der var ganske vist mange Farer, der

truede denne fredelige Handel, det vidste man kun alt for vel af bitter Erfaring. Sørøvere og Vragplyndrere havde forvoldt Handelen store Tab. Men de danske Udsendinge havde netop fremhævet Danmarks Vilje til at bekæmpe Sørøveriet.

Under de usikre Forhold efter Kong Valdemars Død, inden Oluf endnu var valgt til Konge, var Usikkerheden til Søs yderligere steget. Men da Margrethe havde faaet Oluf valgt, og den værste Fare fra Mecklenburgernes Side syntes ovre, maatte man forvente, at ordnede Tilstande vilde vende tilbage i de danske Farvande.

Skuffede Forhaabninger.

Men de ordnede Tilstande lod vente paa sig.

I Foraaret 1377 meldtes saaledes om en Flok Sørøvere paa ikke mindre end 400 Mand, der holdt til under Fyn og gjorde Stædernes Skibsfart stor Skade. At Røverne var Danske siges ikke, men de havde i hvert Fald deres Tilhold i Danmark.

Lübecks Udsending forebragte en Klage over Uvæsenet for det danske Rigsraad, der lovede at tage sig af Sagen, men intet tyder paa, at der blev udrettet noget. Heller ikke Stadfæstelsen af Privilegierne og Besiddelsen af de skaanske Slotte syntes at være nogen virksom Garanti mod Overgreb fra dansk Side. Administrationen af Slottene voldte Bryderier. Befalingen var overdraget til den danske Drost Henning Podebusk. Men man var ikke tilfreds med hans Virksomhed. De prøjsiske Hansestæder havde Stridigheder med ham om Strandingsgods. I 1378 blev Befalingen frataget ham. Han erstattedes af to stralsundske Raadsherrer.

Ogsaa Tilstandene i Norge gav Anledning til Bekymrin-

ger. Til Trods for den nys stedfundne Genoprettelse af deres Privilegier søgte Kong Haakon at beskære Købmændenes Friheder mest muligt.

I 1379 døde den gamle Hertug Albrecht, der havde været Sjælen i Mecklenburgernes Kamp mod Danmark. Den aabne Kamp standsede da ogsaa. Nu maatte da vel endelig Sikkerhed og fredelige Tilstande i Farvandene vende tilbage. Fuld af Optimisme undlod Stæderne det følgende Aar at udruste de Orlogsfartøjer (»Fredsskibe«), som de i den sidste Tid havde maattet udsende for at beskytte Handelen.

Men det viste sig hurtigt, at Retsløsheden var større end nogen Sinde. Sørøverskarer, der aabenbart havde deres Skjulesteder i Danmark, tilføjede den hanseatiske Handel meget store Tab.

Stæderne optraadte energisk for at komme Røveriet til Livs. Med store Bekostninger udrustede de i 1381 en hel Flaade paa 4 store og 10 mindre Skibe, der skulde sættes ind i Kampen mod Sørøverne. Samtidig rettede de de alvorligste Klager over Forholdene til Dronning Margrethe. De hævdede, at Sørøverne stod under hendes Beskyttelse, at det røvede Gods blev gemt paa hendes Slotte, ja, at Rigets Embedsmænd deltog i Røverierne.

Margrethe sendte Udsendinge af Sted for at formilde de opbragte Købmænd. Under de følgende Forhandlinger fastholdt Stæderne Klagerne og krævede Erstatning for den Skade, de havde lidt, og Hjælp til at angribe de Slotte, hvortil det røvede Bytte var ført.

Dronningen var fuld af Beklagelser over de Ulykker, der ramte Stæderne, og vilde gerne hjælpe dem, saavidt hun kunde. Men deres haarde Angreb og Erstatningskrav besvarede hun med at henvise til en Artikel i deres egne Privilegier, hvori det hed, at den uskyldige ikke skal lide for

den skyldige. Hun og det danske Rige kunde ikke gøres ansvarlig for Sørøvernes Handlinger.

Karakteristisk for Tidens Retsforhold afsluttedes der samme Aar (1381) efter en Del Forhandlinger en ligefrem Vaabenstilstand mellem Stæderne og en Række af Røverne. Og fra denne Lejlighed kender man Navnene paa Førerne blandt dem.

Hvem var da disse Sørøvere, der voldte Stæderne saa mange Kvaler, mens Dronning Margrethe med Deltagelse saa til?

Det var bl. a. skaanske Adelsmænd, Indehavere af danske Slotte og Len og Mænd blandt Dronningens Raadgivere.

Var Dronning Margrethes Stilling da saa svag, at hun ikke kunde holde Styr paa disse Folk, eller var hendes Politik saa dobbelttydig, at hun saa gennem Fingre med deres Sørøvervirksomhed, maaske endog opmuntrede dem til det?

Ved at betragte den senere Udvikling og Margrethes Politik som Helhed er man tilbøjelig til at anse det sidste som det sandsynligste.

De skaanske Slottes Tilbagegivelse.

I 1380 var Kong Haakon af Norge død, og Oluf havde arvet Tronen. Overfor hanseatiske Klager over Overgreb i Norge svarede Margrethe, at deres Privilegier »var døde med Kongen«. En ny Stadfæstelse kunde hun ikke indlade sig paa, før hun havde indhentet Fuldmagt hos det norske Rigsraad. Samtidig foreslog hun, at de skaanske Slotte skulde tilbagegives nu — fire Aar før Tiden.

Hensigten var aabenbart ved at udskyde Fornyelsen af

Privilegierne i Norge og se gennem Fingre med Sørøveriet at gennemtvinge en Tilbagelevering af Slottene.

Ved et Møde, der holdtes i Nykøbing i Foraaret 1382, kunde de hanseatiske Udsendinge ikke give Tilsagn om Slottenes Udlevering, følgelig mente Margrethe heller ikke at kunne imødekomme Ønsket om Stadfæstelse af Stædernes norske Privilegier.

Imidlertid fortsatte Sørøveriet i de danske Farvande lystigt. Stæderne led stor Skade, og deres med stor Bekostning udrustede »Fredsskibe« syntes ikke at bedre Forholdene.

I 1385 skulde de skaanske Slotte efter Stralsundfredens Bestemmelser tilbagegives. Eftersom dette Tidspunkt nærmede sig, synes Dronnig Margrethe og hendes Raadgivere at være kommet til den Overbevisning, at det vilde være klogt at vise sig mere imødekommende.

Ved et Hansemøde i Lübeck i Oktober 1383 mødte en Udsending fra Dronning Margrethe og indbød hanseatiske Udsendinge til at komme til Danmark næste Foraar til en Forhandling med Dronningen. Stemningen i Hansestæderne var efterhaanden blevet meget bitter mod Danmark, navnlig de prøjsiske Stæder, der havde lidt meget store Tab ved Sørøveriet, nærede dyb Mistillid til den danske Regering, og de erklærede paa et Møde i Marienburg Januar 1384, at de ikke vilde efterkomme Indbydelsen til at forhandle i Danmark. Ved Efterretning herom skrev Drost Henning Podebusk til Stralsunds Raad og bad det foranstalte et Møde. Margrethe var villig til at indfinde sig paa tysk Grund. Raadet fulgte Opfordringen og berammede et Møde afholdt der i Byen til Paaske, ogsaa de prøjsiske Stæder erklærede sig nu villige til at sende Repræsentanter.

Til den fastsatte Tid indfandt Dronningen sig i Stral-

sund, ledsaget af Drosten og flere af Rigsraaderne. Hanseaterne fremlagde Lister over de store Skader de havde lidt ved Sørøveri og Vragplyndring i danske Farvande og forlangte Erstatninger.

Dronningen var ikke afvisende. Erstatningsspørgsmaalet henviste hun til Afgørelse paa et Møde i Skaane i September, hvor hun og hele Rigsraadet samt Slotshøvedsmændene vilde være tilstede. Et Overgreb, som en af hendes Høvedsmænd havde begaaet ved paa Skaanemarkedet at nedbryde hanseatiske Boder, erklærede hun sig straks villig til at erstatte. Endvidere tilbød hun sin Hjælp ved Bekæmpelsen af Sørøveriet.

Trods de gode Løfter har Stæderne dog ikke været helt overbevist om Margrethes Vilje til at opfylde dem. De prøjsiske Stæder var i hvert Fald skeptiske, de vedtog, at de nok vilde deltage i Mødet i Skaane, men paalagde deres Udsendinge ikke at love Slottenes Tilbagegivelse, før hele Skaden var erstattet.

Det viste sig da ogsaa, at Dronning Margrethe fortsatte med at udskyde Afgørelserne. Hun mødte slet ikke til det aftalte Møde i Skaane, ved et nyt Møde, der derpaa blev berammet, mødte hun ganske vist, men beklagede at hendes Slotshøvedsmænd var blevet forhindret i at komme til Stede, hvorfor der ikke kunde træffes nogen Afgørelse. Ikke engang den lovede Erstatning for de ødelagte Boder havde Stæderne opnaaet. Den endelige Afgørelse af hele Erstatningsspørgsmaalet foreslog hun nu afgjort ved et Møde i Helsingborg ved Kristi Himmelfarts Tid 1385 paa det Tidspunkt, da de skaanske Slotte skulde tilbagegives.

Nu skulde saa Stæderne tage Stilling til Spørgsmaalet om at følge Stralsundfredens Bestemmelser eller nægte at udlevere Slottene.

Moralske Betragtninger — saasom Nødvendigheden af

at holde givet Ord — har næppe spillet ind i Overvejelserne. Og set fra deres Synspunkt maatte meget tale for at nægte Udleveringen. De kan næppe have været i Tvivl om, at med Opgivelsen af Slottene vilde deres sidste Haab om nogen Skadeserstatning fra Danmark forsvinde.

I den Krig mod Dronning Margrethe, som antagelig vilde blive Følgen af et saadant Brud paa Fredsbestemmelserne, kunde de regne med Forbundsfæller i Mecklenburgerne og Holstenerne, der just nu igen havde begyndt at røre paa sig.

Der lød da ogsaa truende Røster om en Genoplivelse af Kølnerforbundet af 1367.

Naar det ikke kom saa vidt, kan det skyldes flere Ting.

Efter alt at dømme havde Besiddelsen af de skaanske Slotte ikke bragt Stæderne de Fordele, de havde ventet og haabet.

Økonomisk havde det været en daarlig Forretning. De havde haabet, at Indtægterne af Slottene og Tolden paa det skaanske Marked skulde erstatte dem de Tab, de havde lidt i Danmark og danske Farvande i Aarene før 1370. Men Udgifterne til Slottenes Administration, de talrige Sendefærd til Danmark og Udrustningen af »Fredsskibe« havde slugt Indtægterne og mere til. Som Garanti for Privilegiernes Overholdelse havde Herredømmet over Skaane vist sig komplet virkningsløst. De var i dette Tidsrum blevet overtraadt som aldrig før, Havet var fuldt af Sørøvere med fast Tilhold paa de danske Slotte, og i Norge havde Stæderne mistet deres nylig vundne Rettigheder.

Det ligger da nær at antage, at man vilde vige tilbage for en Krig for at bevare et Aktiv af saa tvivlsom Værdi.

I nogle af Hanseforbundets Byer viste der sig paa denne Tid en Spænding mellem Raad og Borgerskab, et Forhold der ogsaa kunde øge Betænkelighederne ved at kaste sig

ud i krigeriske Eventyr. Men mest afgørende var sikkert den Interessemodsætning, der gjorde sig gældende mellem de prøjsiske og vendiske Stæder.

For de prøjsiske Stæder betød Handelen paa Vesteuropa langt mere end Handelen paa de nordiske Riger. Denne Handel gik til Søs gennem de danske Farvande. Af denne Grund ønskede disse Stæder fremfor alt Ro og Sikkerhed i dette Omraade og var villige til at ofre meget for at naa dette Maal.

For de vendiske Stæder var Handelen paa Danmark og navnlig paa Norge en Hovedindtægtskilde. Naturligvis ønskede ogsaa de Ro i Farvandene, men maatte samtidig se i Øjnene, at et Fredsbrud i Norden vilde betyde Standsning af deres Indtægter. Derfor vilde de gaa meget langt i de taalmodighedskrævende Forhandlinger med Dronning Margrethe.

Tilsyneladende optraadte man dog med megen Bestemthed overfor Dronningen. I Marts 1385 vedtog man ikke at sende Repræsentanter til det foreslaaede Møde i Helsingborg, da man hverken fandt Tid eller Sted belejligt. Derimod ønskede man, at Margrethe skulde sende Udsendinge til Stralsund saa hurtigt som muligt. Tilbagegivelsen af de skaanske Slotte omtaltes slet ikke. Høvedsmanden fik Besked om at holde dem ogsaa ud over den fastsatte Afleveringstid (Kristi Himmelfartsdag).

Men denne Fasthed og Enighed var kun tilsyneladende. Det ses af, at da de prøjsiske Stæder vedtog at sende Repræsentanter til Mødet i Stralsund, fik disse Repræsentanter Instrukser om under ingen Betingelser at gaa med til at udlevere Slottene, før man havde faaet fuld Erstatning, — men de fik tillige Instrukser om, hvad de skulde gøre, hvis de andre Hansestæder ikke vilde være med til saa stejl en Holdning. I alle Tilfælde skulde de nægte at aner-

kende Tilbagegivelsen, for ingen af de andre Stæder havde lidt saa stor Skade som de prøjsiske.

Omkring Kristi Himmelfartsdag kom Dronning Margrethe til Helsingborg ledsaget baade af Danmarks og Norges Rigsraad. Hanseaternes Høvedsmand nægtede imidlertid — til Danskernes øjensynlige Forbløffelse — at overgive Slottene, og kort efter kom Brevet med Forslaget om Mødet i Stralsund.

Og nu ser man Margrethes Diplomati udfolde sig.

Stralsunds Raad, der havde faaet Hvervet at forhandle med Danskerne, modtog 3 Breve.

Et meget vredt Brev fra Kong Oluf, hvori den knap 15-aarige Dreng gaar skarpt i Rette med dem og truer med at mobilisere hele Kristenheden imod dem, hvis de skulde gøre Alvor af at bryde deres Ord og nægte ham hans retmæssige Ejendom.

Et indtrængende Brev fra Drosten, Henning Podebusk, der advarer dem mod de Følger, deres Optræden vilde kunne føre med sig.

Og endelig et meget venligt Brev fra Dronning Margrethe, der var urolig over den Misstemning, der var opstaaet mellem hendes opbragte Søn og hendes »kære Venner« Hanseaterne, og tilbød at mægle mellem dem.

De prøjsiske Stæder holdt et Møde i Marienburg, hvor de gentog Kravet om, at Slottene ikke maatte udleveres, før Danskerne havde betalt Erstatningerne. Men de skarpe Ord tabte unægtelig noget af deres Brod ved Tilføjelsen: »man beholde Slottene eller ej, orloge ville vi dog ikke.«

Omkring St. Hans samledes saa et Hansemøde i Lübeck. Da selv de uforsonlige prøjsiske Stæder ikke var villige til at risikere en Krig paa Spørgsmaalet, var det temmelig givet, at man maatte give efter.

Resultatet af Mødet blev da ogsaa, at man overdrog til

Lübeck og Stralsund at udlevere Slottene mod at faa en Kvittering fra Kongen og Raadet. Man forbeholdt sig Ret til Erstatning for den i danske Farvande lidte Skade og Ret til en ny Stadfæstelse af Privilegierne.

Saadan endte da Hanseaternes 15aarige Herredomme i Skaane.

For Dronning Margrethe var det en stor Sejr. Skaane var vundet for Riget, Hanseaternes politiske Indflydelse trængt tilbage og Stralsundfredens ydmygende Bestemmelser ude af Verden.

Kampen mellem Margrethe og Kong Albrecht.

Efter Slottenes Tilbagegivelse stod Danmark inde for Oprettelsen af Ro og Orden i Farvandene. Hurtig og energisk blev Opgaven taget op, og i Løbet af forbavsende kort Tid ophørte Klagerne over Sørøveriet.

Hansestæderne havde stadig fastholdt Kravet om Skadeserstatning og i Aarenes Løb rejst det gentagne Gange overfor Dronningen, der dog ligesaa ofte havde udskudt det til senere Drøftelse.

Nu da Slottene var udleverede, ønskede hun Sagen hurtig afgjort. Hun foreslog, at Stæderne opgav deres Erstatningskrav for »den Gunst, Kongen maatte vise dem«, eller at Sagen blev afgjort ved Voldgift. Stæderne, der ikke havde Tro til at opnaa noget ved en Voldgiftsdom, foretrak da at opgive Erstatningskravet og lade sig nøje med et svævende Løfte om en Forbedring og Stadfæstelse af Privilegierne.

I 1387 døde Oluf, men Margrethes politiske Stilling var stærk nok til ikke at rystes af Slaget. Den reelle Magt, hun længe havde haft som Olufs Formynder, blev nu ogsaa formel.

Med Bekymring maa Stæderne have fulgt Udviklingen i Norden og set, hvorledes Margrethe nu ogsaa var ved at føje den svenske Kongekrone til de to, hun havde i Forvejen. Men intet tyder paa, at de har været i Stand til at gribe ind.

Efter Slaget ved Falen (24. Februar 1389) og Kong Albrechts Tilfangetagelse var hele Sverige med Undtagelse af Stockholm i Margrethes Magt. Men Krigen trak i Langdrag, og Stockholm holdt sig stadig. »Viktualiebrødrene«, der vilde undsætte Stockholm, plyndrede — med Støtte bl. a. i Rostock og Wismar — alt hvad de kunde overkomme paa Søen uden smaalig Hensyn til, om det skadede Margrethe eller andre.

De andre Hansestæder var yderst misfornøjet med den Uro, der var opstaaet paa Søen som Følge af Viktualiebrødrenes Virksomhed, og de bebrejdede Rostock og Wismar, at de havde givet dem Tilhold. For at faa disse utaalelige Tilstande bragt til Ophør henvendte de sig baade til Dronningen og til Albrechts Forbundsfæller.

Parterne var ogsaa villige til at tage imod Hansestædernes Mægling, men Forligsforhandlingerne viste sig at være meget vanskelige og trak i Langdrag.

Endelig sluttedes der dog i 1395 Forlig paa Lindholm Slot i Skaane.

Albrecht skulde frigives, og Stockholm Slot og By skulde overtages af Hansestæderne i 3 Aar. Hvis ikke Albrecht inden Udløbet af disse 3 Aar enten vendte tilbage til Fangenskabet eller betalte den uhyre Sum af 30.000 Mark Sølv, skulde Stockholm overgives til Dronning Margrethe.

Vel havde Dronningen saaledes taget mod Stædernes Mægling. Men hver Gang disse under Forhandlingen havde søgt at bringe Krav om Indrømmelser til dem paa Bane,

var de blevet afvist og deres indbyrdes Uenighed havde hindret dem i en bestemt Optræden.

Imidlertid fortsatte Viktualiebrødrene deres Røverier, ogsaa efter at Lindholmfreden havde berøvet deres Indsats ethvert Skær af Krigsdeltagelse. Margrethe lovede at hjælpe Hansestæderne ved Bekæmpelsen af Uvæsenet, men foreløbig var hun saa travlt beskæftiget med Ordningen af Unionsforholdene, at hun ikke fik Tid til at tage sig af disse Sager, der da ogsaa var mere generende for Stæderne end for hende.

Disse havde nu igen store Erstatningskrav paa baade Mecklenburgerne og Dronningen fra Krigens Tid, og Usikkerheden vedvarede stadig. Desuden havde de ikke faaet deres Rettigheder bekræftet af den nu nylig hyldede Unionskonge (Erik af Pommern) og havde derfor ikke noget at holde sig til overfor de kongelige Fogeders Overgreb.

Navnlig disses Bjergning af Strandingsgods gav Anledning til mange Klager.

Ifølge Bestemmelserne i Stralsundfreden og tidligere Frihedsbreve var Stranden fri, Købmændene havde Ret til ved egen eller andres Hjælp at bjerge et strandet Skib og dets Ladning. Nu havde netop Dronning Margrethe stræbt at værne om Kronens Vragret og søgt at fastslaa, at alle Forstrande langs de danske Kyster tilhørte Kronen alene. Følgelig haandhævede hendes Fogeder nu Bestemmelserne om Strandingsgods paa en for Stæderne meget uheldig Maade. De gjorde Forestillinger hos Dronningen for at faa Anerkendelsen af deres Rettigheder bekræftet af Kong Erik. Men hun var ikke til Sinds at imødekomme dem, før de havde opfyldt de Forpligtelser, de havde paataget sig ved Stockholms Besættelse.

Dronning Margrethes Sarkofag
i Roskilde Domkirke.

Da Fristen var ved at være udløbet, og Albrecht kun gav svævende Svar paa Forespørgslerne om hans Hensigter, samledes Udsendinge fra de 7 Hansestæder, der optraadte som Garanter for Lindholmfreden, til et Møde med Dronning Margrethe i København i August 1398.

Det var Udsendingenes Mening, at alle Spørgsmaalene med Dronningen — først og fremmest Privilegiernes Stadfæstelse og Erstatningsspørgsmaalet — skulde afgøres her.

Men hun nægtede pure at indlade sig paa nogensomhelst Forhandling, før Spørgsmaalet om Stockholm var afgjort. Det var knap nok, hun undte dem Frist til endnu engang at spørge Albrecht, om han vilde eller kunde betale de 30.000 Mark Sølv. Da Svaret var negativt, var der intet andet at gøre end overholde Fredsbestemmelserne og overdrage Stockholm By og Slot til Dronning Margrethe, der nu endelig var i Besiddelse af hele Sverige.

Da det var opnaaet, var hun mere forhandlingsvenlig.

Den 28. August 1398 stadfæstede Kong Erik i København ved tre Breve, et for hvert af Rigerne, alle de Rettigheder og Friheder, de tidligere Konger i Norden havde tilstaaet Hanseaterne. Brevene blev undertegnede af Rigsraader for hvert Land og bekræftet af Dronningen.

Fortsat Modgang for Hanseaterne.

Saaledes opnaaede Stæderne endelig at faa deres længe nærede Ønske om Privilegiernes Stadfæstelse i alle tre Riger opfyldt. Men det drejede sig overalt om Stadfæstelse af tidligere Rettigheder. Forsøg paa at faa Privilegierne forbedret blev mødt med bestemt Modstand.

I Spørgsmaalet om de Erstatningskrav man havde paa de nordiske Riger for de lidte Skader under Krigen og for Vragplyndring, opnaaedes intet.

Dronning Margrethe genoptog her den Taktik, som Hanseaterne før havde haft saa rig Lejlighed til at stifte Bekendtskab med — hun udskød Sagen til Afgørelse ved et Møde i Vordingborg næste Pinse. Dette Møde blev igen udsat. Da hun atter mødtes med Udsendinge fra Stæderne i September 1399, beklagede hun, at hun ikke — som lovet — havde de Høvedsmænd med, mod hvem Stæderne havde Erstatningskrav, men de var optaget af hendes Aktion mod de sidste Rester af Viktualiebrødrenes Sørøverivirksomhed i Østersøen. Iøvrigt maatte Hanseaterne jo give hende Ret, naar hun hævdede, at hendes og hendes Mænds Indsats mod Sørøveriet var til den største Nytte for Stæderne. Det synes nu, som om man helt opgav at fasholde noget Erstatningskrav. I hvert Fald blev der ikke aftalt flere Møder om Sagen.

Men godt blev Forholdet aldrig. I de følgende Aar indtil Margrethes Død møder vi Gang paa Gang Hanseaternes Klager over hende.

De klager over hendes Møntpolitik, over at de forurettes af de kongelige Fogeder og over mangelfuld Overholdelse af Privilegierne i det hele taget. Paa hvert eneste Hansemøde forhandledes der om de uheldige Forhold i Danmark. Man skrev Breve og sendte Udsendinge til Margrethe, Kong Erik eller Rigsraadet.

Margrethe tog godt imod Udsendingene, skrev venlige Breve tilbage og fastsatte nye Møder — eller hun overraskede dem — som ved et Møde i Falsterbo 1405 — ved at rejse Erstatningskrav mod *Stæderne*, fordi *de* ikke overholdt Privilegierne. Men reelt Udbytte opnaaede de ikke.

Det blev en March paa Stedet. Blev en enkelt Klage afhjulpet, kom der hurtigt et Par andre i Stedet.

Margrethe ønskede at begrænse Stædernes politiske Indflydelse i Norden, og i Forholdet til den stærke nordiske

Kongemagt var Hansestæderne den vigende Part, der maatte finde sig i Overgrebene uden at kunne sætte Magt bag Protesterne.

Litteratur:

Kr. Erslev: Dronning Margrethe.
Dietrich Schäfer: Die deutsche Hanse.

Peder Eg Jensen født d. 8. 8. 1916 i Horsbøl, Grindsted Sogn. Lærereksamen 1941. Faglærereksamen i Dansk og Historie. Har skrevet Artikler fortrinsvis om historiske Emner i forskellige Tidsskrifter. Fra 1944 Lærer ved Oksbøl Kommuneskole.

BEGYNDELSEN TIL ET VERDENSRIGE

AMERIKA I

Af Lærer *Arne Joh. Nissen.*

1. Den store Smeltedigel.

Amerika!

Navnet klinger af Styrke og Rigdom; gennem fire Aarhundreder har det fortryllet og draget Menneskesjæle.

Her er et Statsforbund, udad mod Verden saa nøje sammenknyttet som een Stat, med en Udstrækning paa fire Tusind Kilometer mellem Atlanterhavet og Stillehavet, i Areal kun lidt mindre end Europa og med et Folketal mindre end en Tredjedel af Europas: Amerikas Forenede Stater.

Her er et Folk saa rigt og mægtigt, med en saa enestaaende Produktionsevne til at skabe Livsfornødenheder — og Krigsfornødenheder, naar saadanne tiltrænges — at hele den krigshærgede Verdens Blikke er vendt imod det, fra mange Sider med Tillid og Haab, fra nogle Sider med Mistænksomhed og Frygt, — og alle — saavel de der haaber, som de der frygter — spørger: Hvad vil Amerika? Hvad gør Amerika? — Et Folk, som er stort i Fejl og stort i Fortrin, og et af disse er, at lige meget, hvor skarpt Landet og Folket er blevet kritiseret af udenforstaaende, saa har der altid været fædrelandselskende Amerikanere, som har fremsat den samme Kritik endnu skarpere, og som frit har kunnet gøre det.

Her er Frihedens Land, Haabets Land, de ubegrænsede Muligheders Land, som har draget Mennesker fra alle

Verdens Kanter til sig og smeltet dem sammen til eet Folk med eet Tungemaal, det engelske, og under eet Flag, Stjernebanneret. — Hertil kom de, Eventyrerne, de guldfebersmittede, de fattige, de undertrykte, de forfulgte og de overflødige fra Europas tætbefolkede Lande.

»Amerika er Guds Smeltedigel, den store Smeltegryde, hvor alle Europas Folkeslag omdannes. Her staar I, Godtfolk, tænker jeg, naar jeg ser dem paa Ellis Island, — her staar I i jeres halvtreds Grupper med jeres halvtreds Tungemaal og jeres forskellige Historie, jeres halvtreds Blodfejder og Fjendskaber. Men saaledes vil I ikke forblive længe, Brødre, for dette er Guds rensende Ild. Ikke en Døjt giver vi for jeres Krige og Fejder. Tyskere, Franskmænd, Irlændere, Jøder og Russere, ind i Smeltediglen med jer alle! Gud er ved at skabe Amerikaneren!« *(Izrael Zangwill).*

Indvandringens stride Strom er saa at sige standset efter 1924, Landet er befolket og bebygget, Jorden under Plov. Men fremdeles løfter Frihedens Gudinde sin Fakkel ved Porten til Frihedens og Haabets Land; engang et Haab for de enkelte Mennesker, som skaredes mod dens Lys for at finde Frihed og Levebrød, nu et Haab for hele Nationer, som higer efter det samme.

2. *De første Skibe.*

Columbus havde opdaget de »vestindiske« Øer 1492; Spanierne kom og begyndte at kolonisere Øerne, Mellemamerika og Kysterne ved Mexicanske Golf; skrupelløse og blodige Erobrere, uden Tvivl, men fortrinlige Kolonisatorer fulgte i deres Spor, Kastiliens, La Manchas og Andalusiens uendeligt fattige, taalmodige og slidsomme Bønder. *Ny Spanien* kaldtes deres Kolonirige, hvis fremskudte Poster

Sir *Walter Raleigh* (o. 1552—1618), der kaldte Landet *Virginia* og var Sjælen i den mislykkede Kolonisation ved Roanoke i 1580'erne.

naaede langt ind i det nuværende U.S.A., hvilket talrige spanskklingende Stednavne bærer Vidnesbyrd om.

Havde Spanierne faaet Tid og Lov til at være alene om Koloniseringen, vilde hele det amerikanske Fastland uden Tvivl være blevet spansk; allerede o. 1574 omfattede Ny Spanien godt 200 Kolonier med 160.000 Indbyggere. Men andre Magter bejlede ogsaa til Lykken hinsides Atlanten; Aar 1534 havde *Cartier* anlagt en fransk Koloni ved St. Lawrence-Flodens Munding, de Franske opdagede de rige Fiskebanker ved New Foundland, trængte ind i Canada og grundede et *Ny Frankrig;* og engelske Skibe krydsede langs Nordamerikas Kyst, britiske Korsarer drev en ofte heldig og udbytterig Jagt paa de spanske »Sølvgaleoner«, der sej-

lede Rigdomme hjem. En Julidag 1588 afgjordes Amerikas fremtidige Skæbne i Europa, idet Filip II's stolte »uovervindelige Armada« blev ødelagt af Storm og britiske Kanoner.

Alligevel, Ny Spanien kunde ikke erobres, og Briternes Interesse vendte sig mod Nordamerika; Søhunden *Francis Drake* havde været der med sin Fregat »Golden Hind«; ligeledes Sir *Walter Raleigh*, der havde kaldt Landet *Virginia* efter Jomfrudronningen Elizabeth (nu er Virginia et meget mindre Omraade, en af de tretten Atlantstater), og han havde ogsaa forsøgt at oprette en Koloni ved Roanoke-Floden; men Skoven opslugte den; flere Aar senere fandtes kun Grave, blegnede Knogler og en Indskrift i et Træ som stumme Vidner om Rædselen, da Indianerne angreb . . .

3. Jamestown og Plymouth.

O, where are you going, »Goodspeed« and »Discovery«? With meek »Susan Constant« to make up the three? We're going to settle the wilds of Virginia. For gold and adventure we're crossing the sea.

Stephen Vincent Benét.

To smaa Nybyggerskarer blev den første Begyndelse til Amerikas forenede Stater. De kom ikke paa samme Tid, og der var Hundreder af Kilometer mellem de Steder, hvortil Vejr og Strøm førte dem.

Den første Skare landsattes en Majdag 1607 fra tre Smaaskibe, hvor Chesapeake-Bugten skærer sig ind i Virginias Kyst og James-Floden munder ud; den Koloni, som begyndtes her, blev kaldt *Jamestown* efter den engelske Konge. Det var Eventyrere, Guldsøgere, udsendt af »Vir-

ginia-Kompagniet«, og de havde faaet til Opgave at skabe en Koloni og opspore og udnytte de naturlige Rigdomme, som man i England var overbevist om, at Landet rummede.

De var 105 Nybyggere ialt, alle Mænd, og de kom fra vidt forskellige Samfund. Der var Adelsmænd i Fløjl og Pibekraver som *George Percy*, yngre Søn af Jarlen af Northumberland; der var Eventyrere som Kaptajn *John Smith*, hin berømte, *Powhatan's* Fange og *Pocahontas'* Elskede, hvem mange Aars Feltliv med Strabadser og Afsavn gjorde særlig egnet til Nybyggerlivet; og der var Søfolk og Haandværkere og Bønder med barkede Næver, og Fattigfolk fra Londons og Bristols Slumkvarterer.

Percy skrev en Dagbog om det nye Land, som de oplevede det fra den første Dag. I poetiske Vendinger skildrer han de majestætiske Skove, Jordens Blomsterflor og Artsmangfoldigheden i Plante- og Dyreriget: kæmpemæssige Jordbær og Østers, Mængder af Kalkunreder med mange Æg; og han fortæller om en nærliggende Indianerlandsby, hvor de vilde, der endnu levede paa Stenaldertrinnet, bragte de hvide Gaver i Form af Majsbrød og Tobak. Men hans Skildring munder ud i Rædsel: Indianerne kastede Venskabsmasken og angreb Kolonisterne »krybende paa alle fire fra Bakkerne ligesom Bjørne med Buerne mellem Tænderne«; Mændene blev Ofre for grusomme Sygdomme, og mange døde af Hungersnød i den bitre Vinter, som ingen havde forestillet sig.

Da Kaptajn Newport, som havde ledet deres Sejlads over Atlanten, kom igen med en ny Skare Kolonister og friske Forsyninger, steg Modet atter for en Stund. Men Hovedparten af saavel de første som de senere tilkomne var alligevel ganske uegnede til at være Pionerer. De døde, bukkede under for Sulten og Kulden, for snigende Febersyg-

domme eller for *Powhatan*'s Indianere; af de første 700, som kom til Jamestown, døde alle undtagen 60, bortset fra de skuffede, som var vendt hjem; men Resten tog Kampen op mod Vildnisset og blev hærdede og stærke. Efter tolv Aars Kampe havde de lagt Grunden til en Hjemstavn, der kom flere Kolonister, der kom Kvinder, Hjem blev stiftet, en Koloni var blevet til.

Den anden Nybyggerskare landede en Novemberdag 1620 flere Hundrede Kilometer nordligere, paa Massachusetts' ugæstfri Kyst. Skibet hed »Mayflower«, og de 101 Nybyggere kaldte sig »Pilgrimsfædrene«. De var ikke Eventyrere, kom ikke for at søge Guld eller anden Rigdom; enkelte af dem kom for at faa egen Jord at dyrke, men Hovedparten kom for deres Tros Skyld, for at finde et Sted, hvor de kunde dyrke Gud paa deres egen Maade.

Pilgrimsfædrene var en streng kalvinistisk Sekt, der ikke havde kunnet finde sig til Rette under de katolske Stuartkongers Regimente; i England maatte de ikke have deres egen Gudstjeneste, hvorfor de nogle Aar slog sig ned i Holland. Men de var Englændere og hungrede efter et Sted, de kunde kalde deres eget, og hvor de uhindret kunde leve deres eget Liv. Dette Sted fandt de hinsides Havet. Ligesom Jamestown-Kolonisterne blev de Aktionærer i »Virginia-Kompagniet«, hvis Maal var Amerikas Bebyggelse og Udnyttelse. En Andel kostede 10 Pund Sterling, men jævne Folk, som ikke kunde skrabe en saadan Sum sammen, kunde betale med deres Arbejdskraft ved at rejse ud til det nye Land som Nybyggere. De rige vandt derved Udbytte, og Pilgrimmene vandt Tilflugt og Hjem.

Emigrantskaren paa »Mayflower« var alvorlige, faamælte, dybt religiøse Mænd med deres Kvinder og Børn, alle vant til Arbejde og Nøjsomhed. I 64 Dage var de blevet tumlet om af Havet og Efteraarsstormene, og da de nu fik

Landkending, mente de, at dette var Landet, som Gud vilde give dem, som i Tidernes Morgen Kanaan var givet til Abraham. Og selv om Klippekysten var kranset af Naaletræer og ikke som i Virginia af Eg, Ask og Hickory, blev de der.

Plymouth hed den Havn i England, hvorfra de var sejlet ud, og derfor kaldte de ogsaa den Koloni, de oprettede, for Plymouth. Og den ene Hjemstavn voksede og blev til flere, eftersom der kom flere Emigranter fra England, fortrinsvis Puritanere; et *Ny England* var grundet, og den Dag i Dag kaldes de seks nordøstligste Atlanterhavsstater »New England«. De hedder *Maine, New Hampshire, Vermont, Massachusetts, Rhode Island* og *Connecticut.*

4. Demokrati paa Vej.

». . . they shall have and enjoy all liberties, franchises and immunities within any of our other dominions, to all intents and purposes as if they had been born within this, our realm of England . . .«

The Virginia Charter, 1607.

Saaledes begyndte det altsaa. Nogle fine Folk i Fløjl og Silke, men flere almindelige Folk i Vadmel var kommet til den nye Verden. Og da de var Englændere, var de hjemmefra vant til Frimandsrettigheder. Hjemme havde de »Magna Charta«, »Det store Frihedsbrev«, der i flere Hundrede Aar som en Slags Grundlov havde sikret disse Rettigheder; og de havde Parlamentet, hvoraf Underhuset repræsenterede og valgtes af Folket.

De Englændere, som var draget over Havet til Virginia, skulde ikke miste deres Frimandsrettigheder af den Grund. De medførte et af Kongen underskrevet Frihedsbrev

(»Charta«), som bød, at de og deres Efterkommere skulde nyde samme personlige Frihed og Rettigheder og samme Beskyttelse af Loven, som hvis de var født i Moderlandet.

Kolonien derovre skulde ledes af en *Guvernør*, som blev sendt eller udpeget fra Moderlandet, og som skulde have den udøvende Magt. Men der skulde ogsaa være en *Raadsforsamling*, der til at begynde med ogsaa var udpeget hjemmefra. Selv om der ikke var Enmandsstyre, var der altsaa heller ikke Demokrati — ikke endnu. Men da Virginias første lovgivende Forsamling traadte sammen i Jamestowns Trækirke Aar 1619, var ikke blot Guvernøren og Raadsherrerne til Stede, men ogsaa tooglyve almindelige Borgere fra elleve forskellige Nybygder i Kolonien; de var folkevalgte, og de skulde være med til at udforme de nødtørftige Love, som deres nye Samfund var nødt til at indføre, fordi Forholdene dér var saa meget anderledes end hjemme. Nybyggerne fandt, at de havde en naturlig Ret til at være med til at udforme de Love, hvorunder de skulde leve, og ingen bestred denne Ret.

Det var ikke Demokrati endnu; men det var paa Vej.

Men Pilgrimsfædrene i New England? — De var ikke i Kongens Gunst og havde derfor ikke faaet et Frihedsbrev med, skønt den Koloni, de grundede, maatte blive engelsk. Nej, Kong Jacob *(James II)* vilde ikke give dem sin kongelige Velsignelse med paa Vej, men kun et vagt Løfte om at ville lade dem i Fred, hvis de opførte sig pænt. Det blev dog tilkendegivet, at de havde Ret til selv at skabe deres Styre derovre.

Og det gjorde de. Inden den fremmede Kyst betraadtes, opsatte de i »Mayflower«s Kahyt et Dokument, der er kendt som »*Mayflower*«*-Pagten* og nu er en national Helligdom for enhver Ny-Englænder. Det hedder heri:

»*I Guds Navn, Amen.* Idet vi underskrevne tro Undersaatter af vor ophøjede Herre Kong Jakob, af Guds Naade Konge til Storbritannien, Frankrig og Irland, Troens Forsvarer etc., til Guds Ære, den kristne Tros Fremgang og til Ære for Konge og Fædreland har foretaget en Sørejse for at grunde den første Koloni i det nordlige Virginia, slutter vi tilstedeværende højtideligt og i Fællesskab i Guds og alles Nærværelse en Pagt og forener os i et borgerligt Statssamfund, som skal sikre vor Orden og vore Liv og fremme de ovennævnte Formaal; og om i Medfør heraf at lovfæste, fastsætte og opbygge saadanne retfærdige og lige Love, Bestemmelser, Vedtægter og Myndigheder, som gennem Tiderne vil blive anset for at være mest skikkede og paakrævede for Koloniens almene Vel; og hvilke vi alle lover fuld Underkastelse og Lydighed. — Til Vidnesbyrd herom har vi alle skrevet vore Navne ved Kap Cod, den elvte November, anno domini 1620.«

Det synes saa ubetydeligt i Forhold til tre Aarhundreders Malstrøm af Begivenheder, at 41 Familiefædre, halvvejs Flygtninge, hin 11. November prentede deres Navne under et gnidret Dokument, som ikke engang lød af noget særligt. Det var jo ingen Uafhængighedserklæring — de kaldte sig »Kongens tro Undersaatter«; det var heller ikke ensbetydende med et Manifest om Frihed og Lighed — ikke endnu! — Men:

»Ord var blevet sagt, Ord var blevet skrevet ned. Mænd var mødtes og havde — af Nødvendighed — lovet at skabe en Regering, hvor der ikke havde været nogen Regering før, en Regering, som skulde skabe »retfærdige og lige Love . . . for det almene Vel.« Og senere skulde andre Mænd huske dette Møde og dette Løfte. Det kunde gøres; ganske almin-

delige Mænd — Strømpevævere, Uldspindere, rolige Familiefædre — kunde mødes og afgøre, hvorledes deres fælles Anliggender skulde ordnes, uden Hjælp fra et Frihedsbrev eller en kongelig Befaling eller et Sæt Instrukser fra et Handelskompagni. Det kunde de, og det gjorde de, og Erindringen derom forblev i Folks Sind.« (St. Vincent Benét).

Ja, Erindringen derom skulde leve og blive til Daad — engang! Et Frø, uanseligt som Sennepskornet, var lagt i Jorden; det skulde spire og vokse og sætte Frugt i Form af Frihed og Demokrati.

Saaledes var den første Begyndelse gjort til at skabe Amerikas forenede Folk. Der kom flere Skibe med flere Nybyggere. Mange nye Hjem rejste sig; det nye Land, den jomfruelige Jord, som aldrig havde følt et Plovskær, lokkede; og det hemmelighedsfulde Skovland og den ukendte Chance lokkede.

Nybyggerlivet var raat, barskt og farligt, ikke for de svage. Mange døde, i Løbet af et Aar saaledes Halvdelen af Pilgrimsskaren. Men de opgav ikke. — »Det er givet, at Farerne var store, men ikke fortvivlede; Vanskelighederne var mange, men ikke uovervindelige,« skriver *William Bradford*, Pilgrimsfædrenes første valgte Leder.

Der kom mange fornemme, men flest almindelige jævne Mennesker — og hjemme i England havde der været en Afgrund af Standsforskel mellem dem, men i Kolonierne regnedes en Adelsmand og en Korøgter for lige, havde samme Rettigheder og samme Pligter. Der kom Folk i Fløjl, Folk i Vadmel og Folk i Pjalter; der kom kloge Folk og Folk, som ikke magtede at skrive deres Navn; der kom gode og mindre gode, ja endog Forbrydere paa Flugt fra Lovens Arm. Her gjaldt Fortiden intet, men Nutiden og Fremtiden alt. Det var et Tværsnit af Englands Folk,

som begyndte at bygge en ny Verden op, hvor den stærke, modige, eventyrlystne, frihedselskende og dygtige — og ikke mindst den, der som Pilgrimsfædrene tillige kunde hente Kraft i en brændende Gudstro — havde Betingelser for at klare sig. Og hvor den, der savnede alle disse Egenskaber, døde — saadan maatte det være!

Saaledes begyndte det.

Arne Joh. Nissen. F. 1914. Lærereksamen fra Jelling Statsseminarium 1935; siden 1943 Lærer i Skelstrup pr. Maribo. Har sammen med *Otto Jørgensen* udgivet »Hvor Folket styrer —« (1942) og »Anvendt Dansk I-II« (1943/44), alle paa Aschehoug, Dansk Forlag. Endvidere alene: »De, der rejste ud«, »Danmarks Tekniske Højskole« og »Danske Ingeniører bygger« i *Faglig Læsning*, samt »Engelske og amerikanske Digte til Undervisningsbrug« (Jul. Gjellerups Forlag, 1948).

SYV UROLIGE AAR PAA FORT CAROLUSBORG

Af Lærer *K. P. Sørensen.*

I Slutningen af Frederik II's Regeringstid begyndte Danskerne og Svenskerne at besejle Guldkysten, men medens Danmark satte al Kraft ind paa Handelen i Ostindien, saa gik det i Begyndelsen langsomt paa Guldkysten — her fik Svenskerne Forspringet.

Medens Danskerne maatte nøjes med smaa Handelsloger, byggede Svenskerne et anseligt Fort ved Forbjerget Cap Corse. Det fik Navnet Carolusborg. Ved Svenskekrigens Udbrud Aar 1657 havde Svenskerne begyndt at befæste Handelslogerne i Landsbyerne Taccaray og Annemabo og var i alle Henseender langt forud for Danskerne. Da indtraadte en Række Begivenheder, der hurtigt ændrede disse Forhold.

Rostockeren Heinrich Carloff, eller, som han sædvanligvis kaldtes, »Ritter Carloff«, Medlem af og Direktør i det svensk-guineiske Kompagni med Sæde i Hamborg, samt tidligere Kommandant paa Carolusborg, kom i Misforhold til de øvrige Direktionsmedlemmer, der beskyldte ham for at drive Handel for egen Regning paa Guldkysten, hvilket var ulovligt ifølge Kompagniets Regler og Privilegier. Striden blev dog udjævnet, men alligevel begav »Ritter Carloff« sig snart efter til Emden med sin Familie, idet han ønskede at hævne sig paa de øvrige Medlemmer af Kompagniet. Han tilbød Frederik III sin Tjeneste, og denne tog imod Tilbudet. Efter at have modtaget Tilladelse af den

danske Konge til at drive Kaperi, afsejlede Carloff i Efteraaret 1657 fra Emden med et dansk Skib udrustet med 18 Kanoner og 48 Mand. Velbeholden naaede han Guineakysten og landede ved Gemorie, hvor han fik Efterretning om de svenske Forters Tilstand, hvorefter han sejlede videre til Forbjerget Capo Tres Puntas og kastede Anker her d. 26. Jan. 1658.

Hos Hollænderne købte han fire store Joller og 48 Negerslaver til at ro dem, hvorpaa han om Natten roede igennem Brændingen med 22 Matroser og gik i Land ved Fæstningen Elmina og marcherede d. 27. Jan. mod den ca. 10 km derfra liggende Fæstning Carolusborg. Nær det svenske Fort bemægtigede han sig et Antal Negerslaver, der tilhørte Fortet, hvorpaa han, hjulpet af den tætte Morgentaage, nærmede sig dette, og da Portene blev aabnet for Slaverne, trængte han ind med sin lille Flok og erobrede uden Besvær Fortet, hvor det danske Flag nu blev hejst.

Guvernøren, Johan Philip Krusenstierna, blev taget til Fange, og Fortets Varelager samt et Skib, der laa for Anker ved Kysten, blev Carloffs Bytte. Efter Hovedfæstningens Erobring overgav de befæstede Loger sig snart, saaledes at Svenskernes Tab beløb sig til over 300.000 Daler.

Carloff befæstede ikke yderligere Danskernes Stilling paa Guldkysten, i Stedet overlod han Kommandoen over de erobrede Steder til Samuel Schmidt og indladede de værdifuldeste af Varerne i sit eget og i det erobrede Skib, hvorefter han atter sejlede til Europa.

Hans eget Skib naaede Glückstadt d. 8. Juni 1658, og en Uge senere ankom hans Prise. I Mellemtiden var Taastrupforliget indgaaet mellem Danmark og Sverige.

Carloffs Hjemkomst vakte det største Røre. Den svenske Minister i Hamborg Venænz Møller sendte en Skrivelse med en svensk Udsending, Georg Barsän, til den øverste

danske Myndighed i Holsten, v. Eberstein, der herved blev anmodet om at arrestere Carloff. V. Eberstein undskyldte sig da med, at Carloff havde udført sin Bedrift i den danske Konges Navn, hvortil Barsän svarede, at Carloff var svensk Undersaat og Adelsmand og havde overgivet Fæstningen til Danskerne, hvorfor det var nødvendigt at holde ham fast, da man saa lettere skulde kunne faa Fæstningen tilbage. Derpaa vendte Barsän tilbage til Hamborg i den Tro, at alt var i Orden.

Da Carloff hørte om Barsäns Ankomst, lod han atter sine kostbare Varer, Guld og Elfenben, indlade og sejlede til Emden. Kong Karl Gustav blev rasende, da han hørte om Carloffs Flugt og om de danske Myndigheders Delagtighed deri. Fra Flensborg sendte han Frederik III en Skrivelse, hvori han krævede Erstatning for, som han skrev, at Danmark engang kunde blive fri for den besværlige Indkvartering.

Det var fastslaaet i Roskildefredens § 11, at alt Bytte, som endnu ikke var indbragt i dansk eller holstensk Havn ved Taastrupforliget (18. Febr. 1658), skulde erstattes. Herimod paastod man fra dansk Side, at Begivenhederne hørte under Forligets § 14, hvorefter kun det erobrede Sted skulde tilbageleveres, medens det der erobrede Bytte skulde blive hos den Magt, der havde erobret det. — Over denne Indvending blev Karl Gustav yderst fortørnet og lod den 17. Juni General Wrangel kalde til sig fra Fyn for at raadslaa sig med ham om Sagen. Det fortælles, at ved denne Lejlighed besluttede Karl Gustav sig for første Gang til atter at angribe Danmark. Til sine Gesandter i København skrev han (21. Juni), at de skulde gøre Forestillinger hos den danske Konge over den unødvendige Forhaling af Sagen og kræve, at Danmark, da de danske Myndigheder ondskabsfuldt havde ladet Carloff flygte, skulde give ham

fuldstændig Erstatning. Hvis man manglede Penge, kunde man pantsætte Nordnorge og Vardøhus, som Sverige var meget interesseret i at faa fat paa. Endvidere forbeholdt Sverige sig Ret til, uagtet Forliget, at generobre Fæstningen i Guinea og genoprette Kompagniet.

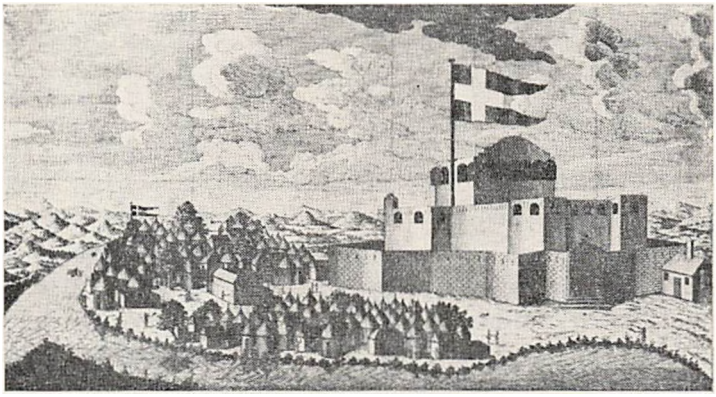
Frederik III svarede, at han vilde erstatte den ødelagte Handel, naar man blot vilde give ham Tid til at faa fat i Carloff (der da var i Holland). Hvad Prisen angik, saa var den ved Taastrupforliget i den afrikanske Havn, der da maatte betragtes som dansk, medens Fæstningen og det der erobrede Bytte maatte høre under Fredens § 14, thi Carloff havde ikke erobret Fæstning og Varer som en Krydser paa Havet, men derimod som en General, der havde faaet udtrykkelig Ordre derom af Kongen. Derfor skulde kun Fæstningen afleveres, medens de der erobrede Varer maatte betragtes som bevægeligt Gods, der paa Land var faldet i den danske Konges Hænder sammen med Fæstningen, og derfor ifølge § 14 ikke skulde afleveres. Dertil svarede Svenskerne, at de vel vidste, at Carloff for egen Regning og Risiko havde foretaget Togtet, og Danskerne kunde ikke bevise, at Kong Frederik havde bidraget det mindste, eller at nogle af dem, der havde været med Carloff, var bundet af Krigspligt til Kongen. Derfor var det aabenbart, at Carloff ikke behøvede at være andet end en almindelig Kaper eller Sørøver.

Man naaede ikke til noget Resultat med Forhandlingerne, idet disse blev afbrudt, da Krigen atter brød ud d. 7. Aug. 1658, men da Fredsforhandlingerne kom i Gang d. 19. Marts 1660, var de 400.000 Rdl., som Sverige krævede i Erstatning for Tabene i Guinea, et af Stridspunkterne. Da Freden blev underskrevet i København d. 26. Maj 1660, havde Sverige opgivet sine Erstatningskrav, og Danmark kunde nu betragte Kolonien som sin Ejendom.

Ved Efterretningen om Svenskernes Nederlag paa Guineakysten vaktes en kraftig Interesse for Oprettelsen af et stort dansk-guineisk Kompagni. Et saadant blev dannet Aar 1659. Sjælen i Arbejdet for Kompagniets Dannelse og senere i dets Drift var Renteskriver Jens Lassen. Det danske Kompagni, der fik Sæde i Glückstadt, vilde, som det svenske, arbejde med Slavehandel — man vilde eksportere Slaver fra Guinea til de spanske Kolonier i Vestindien. Ogsaa i Sydamerika vilde man forsøge sig.

Imidlertid var Forholdene ikke saa gode i Guineakolonien. Den 23. Juli 1658 skrev Carloff fra Antwerpen til v. Eberstein i Holsten, at han via Hamborg, havde hørt fra England, at to Skibe, som det svenske Kompagni Aaret før havde sendt til Hjælp til Kolonien i Guinea, var blevet i Soen (hvilket de var i Stand til, da de var bestemte til Slavehandel og derfor havde Proviant til flere Aar), og derefter var de ankrede op ca. 15 km fra Capo Corso. Da Skibene fra andre svenske Skibe havde faaet yderligere Forstærkning, havde de besluttet at blive paa Kysten, til de fik nye Ordrer, hvorfor den svenske Finansminister de Gehr og det svenske Kompagni havde besluttet at sende endnu et Skib til Kysten, saaledes at de atter kunde prøve deres Held i Kampen mod Danmark. Carloff bad derfor om, at man vilde hjælpe ham med at udruste et Skib med Forsyninger til Kysten, saa man derved kunde komme Svenskerne i Forkøbet. Om sig selv berettede Carloff, at Svenskerne forfulgte ham, saaledes at han havde maattet flygte fra Holland til Belgien, idet Svenskerne havde forsøgt at faa Hollænderne til at arrestere ham.

Der forlyder ikke noget om, hvorledes det gik med de svenske Skibe eller om, hvorvidt det danske Skib kom af Sted, men den danske Koloni paa Guldkysten havde ogsaa andre Farer at kæmpe mod end Svenskerne, nemlig For-

Fredensborg ved Ningo, set fra Nordøst. Gengivet efter Stik af M. Røsler.

ræderi og Uduelighed inden for Danskernes egne Rækker samt Faren for Hollænderne, og disse Forhold gjorde sig gældende her i den første vanskelige Tid, som saa ofte senere.

En Beretning fortæller, at den hollandske Guvernør, Jesper van Hensen, indbildte den danske Guvernør, at Frederik III var blevet taget til Fange med hele sin Familie af Svenskerne og ført til Stockholm. Dette gjorde Samuel Schmith modløs, og Natten til 16. April overgav han Logerne Taccaray, Annemabo og Ursu samt Carolusborg »imod store Penges erleggelse Forræderske — viis til de Hollænder«. Dette skete i Aaret 1659.

Danskerne havde allerede paabegyndt Opførelsen af et Fort nær Carolusborg. Fortet kaldtes Frederiksborg. Det var anbragt paa en 300 m høj Bakke og blev hurtigt efter et Par Udvidelser et af Kystens stærkeste Forter. Armeringen bestod af 25 Kanoner, hvoraf nogle kunde beskyde Carolusborg. Besætningen bestod af, eller skulde bestaa

af en Guvernør, en Overkøbmand, en Præst, en Underkøbmand, en Løjtnant, en »Bartskær«, 2 Assistenter, en Sergeant, en Konstabel, 2 Korporaler, 6 »Adelsburser«, en Tambour og 28 Soldater.

Hollænderne beholdt ikke Carolusborg ret længe, thi sidst i den Maaned, hvori de havde overtaget Fortet (April 1659), overfaldt Fetunegrene det. Det lykkedes Negrene at bemægtige sig et Pakhus, men Hollænderne slog Angrebet tilbage ved at kaste Flasker fyldte med Krudt og brændende Lunter ud blandt de nøgne Negre, der saaledes blev tvunget til at rømme Pakhuset. Efter 6 Ugers Belejring maatte Hollænderne dog opgive Fortet.

Nu havde Negrene Fortet et Stykke Tid, hvor de opførte sig som de hvide, idet de hejste Flag, affyrede Salut og saa videre.

Aar 1660 sendte det svenske Kompagni atter Skibe til Kysten. Disse fik mod god Betaling atter Carolusborg overladt af Fetuerne, og Anton Voss fra Hamborg blev Guvernør.

De følgende tre Aar sendte det svenske Kompagni ikke Skibe til Kysten. Dette fik Fetu-Negrene til at tro, at Kompagniet ikke eksisterede mere. Følgende lille Bemærkning giver et godt Eksempel paa Rivaliseringen mellem de europæiske Nationer paa Kysten. Diese geschöffte Meinung der Fetuischen ist von andern nicht wenig gestärcket und vermehret worden«[1]). — Negrene begyndte nu i al Hemmelighed at lægge Raad op om, hvorledes de lettest kunde tage Fortet fra Svenskerne. — Det var almindeligt Samtaleemne paa Kysten, at Fetuerne havde noget fjendtligt i Sinde mod Europæerne, men ingen kunde faa opklaret, om det skulde gaa ud over Danskerne paa Frederiksborg

[1]) Denne Mening, der var skabt hos Fetuerne, er blevet ikke saa lidt forstærket og forøget af andre.

eller Svenskerne paa Carolusborg. De fleste Svenskere mente dog, at det maatte være Danskerne, det skulde gaa ud over, thi Carolusborg var i god Stand og godt befæstet, medens det danske Frederiksborg næppe var fuldført. Dermed slog Svenskerne sig til Ro.

Den 19. April kom de bevæbnede Fetuer til Capo Corso. Ingen kunde dog mærke noget mistænkeligt hos dem, da de var lige venlige mod baade Svenskere og Danskere, der da ogsaa efter Sædvane hilste dem Velkommen med Affyring af Salut og Uddeling af Gaver.

Der fortælles videre: »Den 22. dito kam die Geburt, mit welcher die Fetuischen so lang schwanger gegangen, an dan Tag.«[1]) Den svenske Guvernør, Anton Voss, var om Morgenen gaaet ud for at se paa Arbejdet. Da kom Fetuerne »under Venskabs Maske« til Fortet, som de bemægtigede sig, hvorefter de bortførte, hvad de kunde faa fat i af Guld og Varer. Svenskerne vurderede det mistede Guld til en Vægt af ca. 150 Pund.

Selvfølgelig var nu alle de europæiske Nationer interesserede i at overtage Svenskernes Rolle paa Kysten. »Als dieses Spiel vorbey, that eine jegliche, Englische, Hollandische bey den Fetuischen ihr bestes um das Cabo Corsische Castel durch Bitte und Geschenk an sich zu bringen, worunter die Holländer die Braut hinweg führten.«[2])

Da Kongen af Fetu var meget gunstigt indstillet mod Hollænderne, overlod han den 2. Maj 1663 Fortet til dem mod god Betaling og paa den Betingelse, at de skulde leve

[1]) »Den 22. i samme Maaned kom Barnet, som Fetuerne saa længe havde gaaet svangre med, for Dagens Lys.«

[2]) »Da denne Leg var forbi, gjorde hver enkelt, Englænderne og Hollænderne, deres bedste hos Fetuerne for gennem Bøn og Gave at erhverve det cabo corsiske Fort, hvorved Hollænderne førte Bruden bort.«

i godt Naboskab til de danske paa Kysten, men »Solch ward zwar von ihnen versprochen, wie sie aber ihrem Versprechen nachgekommen, stehet auss folgenden zu vernehmen.«[1])

Efter Overtagelsen af Carolusborg, der nu kaldtes Cabo Corso (portugisisk) eller Cape Corse (engelsk) efter Stedet, hvor det laa, beherskede Hollænderne næsten hele Kysten og vilde nu ogsaa prøve at trænge de andre Nationer ud. Først skulde det gaa ud over Danskerne. — Ved Gaver og paa anden Vis søgte man at faa Fetuerne til at give Danskerne samme Skæbne, som Svenskerne havde faaet, men uden Held: »Als solches die Holländer sahen, fingen sie an ihr altes Lied, welches sie auff der Guineisches Küste zu singen gewohnet waren, auffs neu wiederum an und übeten wieder uns Dänischen daselbst im Lande öffentliche Gewalt«.[2])

Fra Fortet paa Cape Corse blokerede man den danske Havn ved Frederiksborg og den 23. Marts 1664 blev den gamle danske Handelsloge ved Cape Corse overfaldet og ødelagt. — Den 24. Marts begyndte Hollænderne at beskyde Frederiksborg med Cape Corse's svære Kanoner. Dette vilde utvivlsomt have endt med det danske Forts Kapitulation, hvis ikke der pludselig var kommet Hjælp. Den 14. April lagde en engelsk Flaade paa 13 Skibe under Kommando af Admiral Robert Holms sig for Anker uden for Frederiksborg. En Del svære Kanoner blev ført gennem Brændingen til Frederiksborg, hvorefter Cape Corse blev

---

[1]) »Saaledes havde de ganske vist lovet, men hvorledes de holdt deres Løfte, fremgaar af det følgende.«

[2]) »Da Hollænderne blev klare herover, begyndte de igen at synge deres gamle Sang, som de var vante til at synge paa den guineiske Kyst, og øvede igen aaben Vold mod os Danske der i Landet.«

kraftigt bombarderet i otte Døgn, baade fra Havet og fra Landet, »dog allermest og trofastest fra Frederiksborg«. Den 3. Maj 1664 maatte Hollænderne kapitulere, og for syvende Gang i syv Aar skiftede det gamle omstridte Fort Ejer — denne Gang kom det i engelsk Besiddelse. Englænderne kaldte Fortet Cape Coast Castle, og det Navn bærer det den Dag i Dag, ligesom det stadig er i engelsk Besiddelse. Paa Englændernes Vegne gav Admiral Robert Holms Tilsagn om stadig Beskyttelse af de danske Interesser paa Kysten.

Litteratur:

v. Eberstein: Beschreibung der Kriegsthaten des General-Feldmarschalls Ernst Albrecht v. Eberstein. Berlin 1892.

W. J. Müller: Die Africanische Landschaft Fetu. Hamborg 1673.

E. Tillemann: En liden enfoldig Beretning om Guinea. København 1697.

Kay Larsen: De danske i Guinea. København 1918.

OBERST HANS FRIIS TIL CLAUSHOLM

»HANS VANDRINGS LØB HER I VERDEN«

Af Viceskoleinspektør *T. Bundgaard Lassen.*

Det er just ikke Lovord, der i de gamle Beretninger lyder over det 17. Aarhundredes Adelsmænd, men ofte faar de Ord for, at de mere saa paa egen Fordel end paa, hvad der tjente til Landets Bedste.

Dog vilde det være uretfærdigt at kæmme dem alle over en Kam — ogsaa paa den Tid var der Adelsmænd, der ofrede sig for Fædrelandet, saa de fortjener at mindes af senere Slægter.

Om en saadan Adelsmand, den tapre Oberst Hans Friis til Clausholm, en Tid Lensherre til Silkeborg Slot, skal her fortælles. I et gammelt Haandskrift, der opbevares i det kgl. Bibliotek, er hans »Vandrings Løb her i Verden« optegnet. Han har ogsaa selv fortalt sine Livserindringer (trykt i Danske Magasin 1747), men da de kun gaar til 1678, medens Haandskriftet først slutter med hans Død 1697, og da en anden Bedømmelse af hans Liv og Arbejde vel ogsaa er af større Betydning end hans egen, har jeg til følgende Skildring benyttet Haandskriftets Optegnelser.

Om hans Slægt og Uddannelse.

Hans Friis blev født i København den 5. Januar 1625 og var Søn af »Rigets store Cansler og Raad« Christen Friis til Kragerup og hans Frue Barbara Wittrops til Engistoft. Som Barn studerede han »med god Succes under de lærdeste Mænds Information« paa Akademiet i København,

opholdt sig en Tid i Huset hos den berømte Biskop Jesper Brochmand og studerede derefter videre paa Akademiet i Sorø.

Senere rejste han sammen med sin Hovmester, Sekretær i det tyske Cancelli Johan Vilhelm Eding, gennem »den største og bedste Del af Europas Lande«, og da han i 1642 kom hjem, blev han optaget ved Christian den Fjerdes Hof. Under Torstenson-Krigen 1643—45 gjorde han Tjeneste ved Hoffanen, hvor han førte otte Ryttere, hvis Udrustning han selv havde bekostet. Inden Freden blev sluttet, avancerede han til Kaptajn under Oberst Henrik Rantzau og udmærkede sig især i de haarde Træfninger ved Fredericia og ved Verpinge i Skaane.

Hans Friis vinder Berømmelse i Udlandet.

Hans Friis havde i sin Barndom faaet en god Uddannelse, og da han tillige paa sine Rejser havde erhvervet sig Kendskab til flere fremmede Sprog, blev han efter Krigen meget benyttet som Udsending for det danske Hof.

Saaledes ledsagede han Rigshofmester Korfitz Ulfeldt paa en Rejse til England, og senere deltog han i en Ambassade til Hannover i Anledning af Frederik d. Tredies Giftermaal med Prinsesse Sofia Amalie.

Efter en Rejse til Polen rejste Hans Friis derefter sammen med Grev Valdemar til Rusland for at faa et Giftermaal i Stand mellem Greven og Zarens Datter. Denne Rejse varede i to Aar og var fuld af Besværligheder, thi da Greven ikke vilde forandre sin Religion, blev de danske Udsendinge arresterede, og først da Zaren døde, slap de bort fra Rusland.

Den sidste Ambassade, Hans Friis deltog i, gik til Frankrig. Her opholdt han sig i længere Tid og blev meget afholdt baade af Kongen, Ludvig den Fjortende, Dronningen,

Prinserne og af Kardinal Mazarin. Ja, han opnaaede endog den for en fremmed saa sjældne Ære at blive tildelt Førerskabet af et af de fri Kompagnier til Hest. Han gjorde Tjeneste ved den weimarske Armé under den navnkundige Marskal Touraine, deltog under ham i flere Felttog og indlagde sig saa stor Fortjeneste, at Marskallen kun nødig vilde af med ham igen.

Fra Frankrig rejste Hans Friis til Tyskland, hvor han en Tid gjorde Tjeneste ved den kejserlige Armé. Han deltog med stor Ære i mange Slag, gjorde sig afholdt af alle og erhvervede sig stor Dygtighed i Krigsførelse, da han daglig omgikkes den kejserlige Armés dygtigste Generaler.

En Dag i 1648 fik Hans Friis Brev fra Danmark, »at Gud havde hjemkaldet højstglorværdige Kong Christian den Fjerde«. Han maatte nu rejse hjem, hvorfor han tog Afsked med alle Generalerne og rejste til Prag for ogsaa at tage Afsked med den kejserlige Majestæt Ferdinand d. Tredie selv. Kejseren gjorde ham den Ære at underholde sig med ham over en Time, hvorpaa han med et Haandtryk tilkendegav, at Audiensen var forbi.

Ved Giftermaal bliver Hans Friis Ejer af Clausholm.

Hans Friis havde befundet sig saa vel i Udlandet, at han tænkte paa at rejse ud igen, men det blev dog ikke til noget. Haandskriftet fortæller herom saaledes: »Gud, som vilde det anderledes, føjede det saa, at han straks efter sin Hjemkomst blev forlovet med velbyrdige Jomfru Helvig Marsvin til Clausholm, hvorpaa han i Maj Anno 1649 i begge deres kongelige høje Majestæters Overværelse gjorde sit Bryllup med hende i København.

Deres meget lykkelige Ægteskab i 28 Aar og 9 Maaneder velsignede Gud med 2 Døtre, velbyrdige Jomfru Mette Margrethe og velbyrdige Jomfru Kristiane Barbare Friis, som

begge i Gud er hensovede tillige med deres Moder, som Gud og saligen henkaldede 4. Februar 1678.

Hans Friis blev for sin lange og tro Tjeneste allernaadigst forlenet med Silkeborg Slot Anno 1650, blev ogsaa stedse brugt i mange vigtige Kommissioner til Aar 1657, da den ulykkelige Krig mellem Danmark og Sverrig paakom, og Fjenden sig Landet bemægtigede.«

I Krigsaarene 1657—60 ledede Oberst Hans Friis i Jylland Angrebet mod Svenskerne.

I Begyndelsen af Krigen var Hans Friis Befolkningen i Egnen omkring Clausholm til stor Hjælp, idet mange sendte Korn, Kreaturer, Sølvtøj m. m. ind til Clausholm, hvor Hans Friis, skønt Svenskerne under haarde Trusler befalede ham at udlevere det, opbevarede det saa godt, at enhver fik sit uskadt tilbage, men Svenskerne blev herover saa forbitrede paa ham, at han maatte forlade Clausholm og rejse til København.

Han fortæller selv i sine Erindringer, at Svenskerne flere Gange kom til Clausholm for efter den svenske Konges Ordre at føre ham til Fredericia, men da Gaarden var omgivet af stærke Mure og brede Grave, og da han foruden sine egne Folk havde et Par Snese velbevæbnede Mænd hos sig, lod han sig ej forskrække til at aabne Portene.

Saaledes kom den svenske Oberst Peiter, der med sit Regiment havde ligget i Randers, paa Vejen til Fredericia mod Gaarden og laa med sit Regiment for Gaarden i fire Timer, men da han ikke havde Kanoner, regnede Hans Friis ikke hans Trusler, og han maatte drage videre med uforrettet Sag.

Hans Friis opholdt sig i København, da Byen blev belejret af Svenskerne; som en almindelig Soldat gik han

sammen med sine Folk til Volden og kæmpede tappert mod Fjenden, da Byen blev stormet. En stor Tjeneste gjorde han ogsaa Kongen, da han i den værste Tid laante ham en større kontant Pengesum.

I den korte Fredstid mellem de to Krige rejste Hans Friis igen til Jylland, hvor han hemmelig hvervede et stærkt Rytterregiment, og med dette tjente han Krigen over uden Betaling, hverken for sig selv eller Mandskabet.

Med sine Ryttere fordrev han Fjenden fra Vendsyssel og hjalp de andre Oberster med at faa deres adsplittede Regimenter samlede, saa de derefter samlet kunde rykke mod Fjenden, der nu maatte flygte over til Fyn.

»Her var han,« fortæller Haandskriftet, »næst Gud den største Aarsag til, at det navnkundige Slag ved Nyborg saa lykkelig blev vundet, at Fjenden Dagen efter maatte overgive Resten af sin ganske Armé til hans kongelige Majestæt, saa ikkun tvende Personer undslap, til hvilken herlig Viktoria Hans Friis med sit Regiment var en ikke ringe Hjælp, idet han dermed lykkelig brød Fjendens højre Fløj.«

Bort fra Hoflivet til et stille Liv paa sine Godser.

Saa snart Freden var sluttet, tog Hans Friis Afsked fra Hæren for at give Plads for andre, og da han efterhaanden havde faaet mange Misundere, trak han sig efter Frederik den Tredies Død helt tilbage fra Hoflivet for at leve i Stilhed paa sine Landgodser.

I Aaret 1680 besøgte han for sin Svagheds Skyld nogle Badesteder i Tyskland, og da han befandt sig godt efter Badene, besøgte han dem tre Aar i Træk. Det sidste Aar blev han paa Hjemrejsen gift med Jomfru Dorthea Brochdorf af Rixtorf. Dette Ægteskab varede i ti Aar til hendes Død 1693.

Om Hans Friis' sidste Aar fortæller Haandskriftet følgende:

»Siden den Tid (1693) blev han ked af al Ting, saa han derefter ikke mere vilde befatte sig med noget verdsligt, beklagede kun stedse, at han havde haft alt for meget dermed at gøre og over det forgængelige havde forsømt det bedste og haardt fornødne, som han nu haardt fortrød, hvorfor han nu beskikkede sit Hus og ved sit Testamente afstod paa en vis aarlig Afgift nær al sin Formue, Gaarde og Gods til sin Broders Sønner, Majorerne Christen og Gregers Friis, at han siden fri for al Verdens Uro desmere kunde i Haabet og Stilhed bedre vente med Glæde paa sin Frelser Jesu Kristi Komme og daglig lære den rette Kunst at dø, hvortil og Gud gav ham sin Naade, saa han fuld af Tro og Haab meget sagte og saligen hensov i sin Frelser Jesum her paa sin Gaard Tuustrupgaard den 14. December 1697 i hans Alders 73. Aar ringere 22 Dage.«

Hans Friis ligger begravet i Hørning Kirke ved Randers. Denne Kirke havde han i 1686 begyndt at »renovere og staffere med Kirkegaard, Begravelses Capel, Skole, Hospital og Organistens Hus«, og i dette Begravelses Kapel hviler han sammen med sine Hustruer og to Døtre.

Det var ikke alene Kirken i Hørning, der nød godt af hans Midler, men før han afhændede sine Godser, gav han store Gaver til de fattige og til Kirkerne i Aarslev, Kristrup, Vivild og Vejlby.

Nogle mente, at han gjorde det for at tage sig ud i Folks Øjne, men han skriver selv derom, at det var »den store Gud over Himmel og Jord alene til allerydmygeste Ære og Tak«, og efter Haandskriftets Optegnelse at dømme faar man det Indtryk, at de Ord, hvormed Haandskriftet slutter Skildringen, »Soli Deo Gloria«, Gud alene Æren, har passet paa hele hans Livsførelse.

BISKOP D. G. MONRAD
DEN FØRSTE SKANDINAVISKE PIONER PAA NY ZEELAND

Af *E. Mazar de la Garde.*

Den første skandinaviske Pioner paa Ny Zeeland var ikke, som man maaske skulde have ventet, en norsk Hvalfanger. Nej, det var ingen ringere end Biskop Ditlev Gothard Monrad.

Netop i denne Tid er der skrevet meget om Biskop Monrad i Forbindelse med hans store Indsats i 1848. I dette Aar vil han sikkert blive mindet for sin store Andel i Tilblivelsen af Danmarks første Grundlov; thi aldrig maa det glemmes, *at han mere end nogen anden Enkeltperson har haft sin Andel i Udarbejdelsen af Grundloven af 5te Juni 1849, hvorved det danske Folk fik sin Frihed. Vi maa heller ikke glemme, at ingen anden enkelt Person i det 19de Aarhundrede har betydet saa meget for den danske Skole som han.*

Da Nederlaget kom i 1864, følte Monrad sig skuffet og vendte Danmark Ryggen. Med en vis Mistro til sit Fædreland og dets Fremtid bestemte han sig til at rejse til Ny Zeeland — saa langt bort som muligt.

Monrads Bevæggrunde til at forlade Landet, ialtfald for en Tid, findes udførligt omtalt i Dr. Asger Nyholms sidste Efteraar udkomne Bog (Doktordisputats) om Biskoppen.

I en Alder af 54 Aar forlod Monrad Danmark. Hans Plan var at rejse til Ny Zeeland og dér leve Pionerens haarde Liv. Der er nok ingen Tvivl om, at han selv havde sine

store Betænkeligheder. Vilde han kunne gennemføre sit Forsæt?

Jo, det lykkedes tilfulde.

Rejsen gik over England, hvor Monrad hos den engelske Premierminister, Russel, opnaade en Introduktionsskrivelse til Ny Zeelands Guvernør, Sir George Grey. Rejsen fra England foregik med Sejlskibet »Victory« og varede over tre Maaneder. Ved sin Ankomst til Ny Zeeland fik Familien Monrad en særdeles god Modtagelse. Sir George Grey gjorde alt, hvad der stod i hans Magt for at gøre det saa godt som muligt for Monrads; bl. a. tilbød han Monrad fri Afbenyttelse af en Villa, han havde uden for Wellington. Det var i Marts 1866, Monrads ankom til Ny Zeeland.

Som en nedbrudt og syg Mand havde Monrad forladt Danmark; men den lange Sørejse, han nu havde gjort, havde haft en umaadelig god Virkning paa hans Helbredstilstand og den havde ogsaa givet ham et lysere Sind. Der er næppe nogen Tvivl om, at det allerede var en helt anden Monrad, der steg i Land paa Ny Zeeland end den Monrad, der en mørk Novemberdag forlod Danmark.

At det virkelig lykkedes ham at gennemføre sin Plan om at blive Pioner, virkeligt at leve Pionerens haarde, anstrengende Liv, ja, det kunde min gode Ven, den gamle Sønderjyde, Hans Callesen, bevidne og berette om.

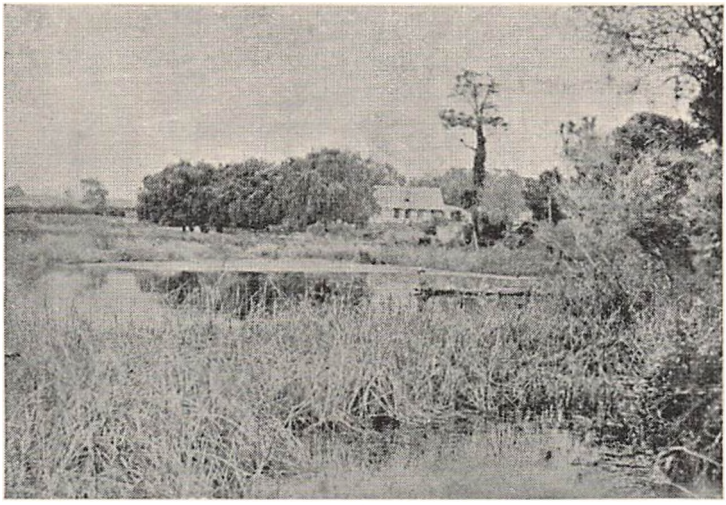
Under mit første Ophold paa Ny Zeeland, det var 1912—14, var der to danske Familier, jeg særligt sluttede mig til. Den ene var Familien Langkilde fra Fyn, den anden var Familien Callesen, der boede paa den anden Side af en stor Lagune, der kunde ses fra Langkildes Farm, »Westfield«. Igennem Sønnen, Johannes Callesen, der var min Jævnaldrende, blev hele Familien Callesen mine Venner; og jeg kom, mens jeg opholdt mig paa den Egn, næsten dagligt paa »Valhalla«, som den gamle Hans Callesen

kaldte sin Farm. Ligesom »Westfield« var »Valhalla« en Del af den Skovfarm, som Biskop Monrad havde ejet. Ingen af de Danskere, jeg lærte at kende paa Ny Zeeland, havde haft et bedre Kendskab til Biskop Monrad end Hans Callesen, der oprindeligt hørte hjemme i Løjt Kirkeby i Sønderjylland.

Efter Krigen i 1864 bestemte han sig til at udvandre. Ligesom flere andre Sønderjyder fulgte han Monrads Eksempel og rejste til Ny Zeeland, hvortil han ankom et Aar senere end Biskoppen. Saa hurtigt som muligt opsøgte han denne og fik Arbejde hos ham paa hans Skovfarm, »Karere«. Da Biskop Monrad rejste tilbage til Danmark, købte Hans Callesen af Biskoppens to Sønner, der blev tilbage paa Ny Zeeland, et Skovareal, der havde hørt til Biskoppens Ejendom. Igennem Pionerens haarde Slid blev i Aarenes Løb Skoven forvandlet til Farmland; og Skovhytten blev erstattet med store, velindrettede Bygninger. Da fik Callesens Farm Navnet »Valhalla«.

Hans Callesen var til daglig en tavs og indesluttet Mand; men naar jeg engang imellem ledsagede ham paa en Tur igennem Mark og Have, lykkedes det mig, at faa ham til at fortælle om Fortiden. En Dag, da vi gik nær ved Lagunens Brink, hvorfra vi kunde se tværs over Søen over til den Skrænt, oven for hvilken Biskop Monrads havde haft deres Bolig, sagde Callesen, at der fik Monrads et godt Hus — et hyggeligt Hjem udstyret med mange smukke Ting, de havde bragt med fra Danmark; og de havde en Have, der under Fru Monrads haveinteresserede Hænder altid blev holdt i saa smuk en Stand, at enhver, der saa den, maatte glæde sig.

Da benyttede jeg Lejligheden til at spørge Callesen, hvordan Biskoppen havde taget sin Skæbne som Pioner i Urskoven. Saa fortalte han mig lidt; senere lidt mere; og

»Karere«. Monrads Hjem paa Ny Zeeland. De store Hængepil, der ses paa dette Billede, stammer fra Stiklinger fra Napoleons Grav paa St. Helena. Biskop Monrad skal have ført dem med til Ny Zeeland. — Ordet »Karere« er maorisk (polynesisk) og betyder: »Den af Gud udsendte«.

endnu et Par Gange lidt til. Saaledes fik jeg gradvis noget at vide om Biskop Monrads Tid paa Ny Zeeland.

Foruden Familien Monrad, der bestod af begge Forældrene, to Sønner Viggo og Johannes, og Døtrene Karen og Louise samt Sønnen Viggos Hustru bestod Selskabet af en norsk Tjenestepige, en ung Landmand, Gotfred Heie fra Lolland samt tre Præstesønner, Block, Kornerup og Rørdam.

Selvfølgelig var der gaaet nogen Tid, inden Monrads fik udvalgt den Plet, hvor de kunde tænke sig at sætte Bo. Det blev ved Manuwatufloden, at det rette Sted med den gode Jord blev fundet. Og saa gik der endda en rum Stund, inden alt var blot saa meget forberedt, at de kvindelige

Medlemmer af Familien kunde slutte sig til Mændene. Det blev under meget vanskelige og primitive Forhold, Familien maatte leve i Begyndelsen.

Tiltrods for at Callesen, som nævnt, ankom til Ny Zeeland et helt Aar senere end Biskoppens, var det endnu paa det Tidspunkt ikke lykkedes dem at faa blot et nogenlunde ordentligt Hus opført. Da Hans Callesen efter mange Dages Vandring ad daarlige Veje igennem Skov og Sump endelig naaede ud til Karere, fandt han Fru Monrad og de to Døtre boende i Telt, mens Biskoppen og Sønnen Johannes havde fundet sig tilrette i en Træhytte, som de havde bygget saaledes, at den inderste Del af den laa inde i en Jordvold.

Den ældste Søn, Viggo, opholdt sig paa det Tidspunkt i Wanganui sammen med sin Hustru. De havde netop faaet en Søn, der opkaldt efter Farfaderen kom til at hedde Ditlev Gothard Monrad og blev den første Monrad født paa Ny Zeeland.

Destoværre havde den lille danske Koloni ved Manuwatufloden kort Tid efter Callesens Ankomst den Sorg at miste et af sine Medlemmer, nemlig den lollandske Landmand Gotfred Heie, der var den dygtigste og mest praktiske af de unge Mænd, der var fulgt med Monrads derud. Han omkom under Forsøg paa at drive noget Kvæg over Floden. Muligvis var han, der var en god Svømmer, blevet fanget i en af de Hvirvler, der var saa almindelige i Manuwatufloden og da ikke mindst paa den Strækning, hvor Floden fulgte Monrads Ejendom.

At Hans Callesen under de Forhold blev Monrad en velkommen Hjælp er givet. Senere lagde Biskoppen ikke Skjul paa, hvor glad han og hele Familien var for hans gode Arbejde og Hjælp samt for hans Trofasthed. Der udviklede sig et gensidigt Tillidsforhold mellem Biskoppen

og hans gode, paalidelige Arbejder, et Tillidsforhold, der endte som trofast Venskab.

Monrad har sikkert haft meget at lære af sin i et og alt praktiske og dygtige Medhjælper. Naar de to arbejdede sammen i Skoven, maatte Monrad til og ofte tage mod gode Vink og Vejledninger af den yngre Mand. Men tiltrods for sin fremskredne Alder og sin Uerfarenhed med Pionerlivet havde Biskoppen Viljen til at arbejde og Viljen til at tage imod Lære. Han havde et godt Haandelag og vænnede sig forbavsende hurtigt til Brugen af saavel Spade og Skovl som Økse og Sav. Inden længe var han blevet i den Grad trænet op til haardt, legemligt Arbejde, at Callesen maatte indrømme, at nu arbejdede Monrad saa godt som nogen arbejdsvant Mand. Der er ingen Tvivl om, at Biskoppen i den Retning nu overgik de tre unge Præstesønner, der, saa vidt jeg kunde forstaa paa Callesen, ikke altid havde lige stor Lyst til haardt Arbejde.

Men Biskop Monrad lærte ikke alene selv at arbejde. Han forstod ogsaa ved sit lysende Eksempel at vække Pligtfølelsen hos andre; og intet Arbejde var ham for ringe. Han følte sig aldrig hævet over andre Mennesker, følte sig aldrig for god til at udføre et Hverv, ligegyldigt af hvad Art.

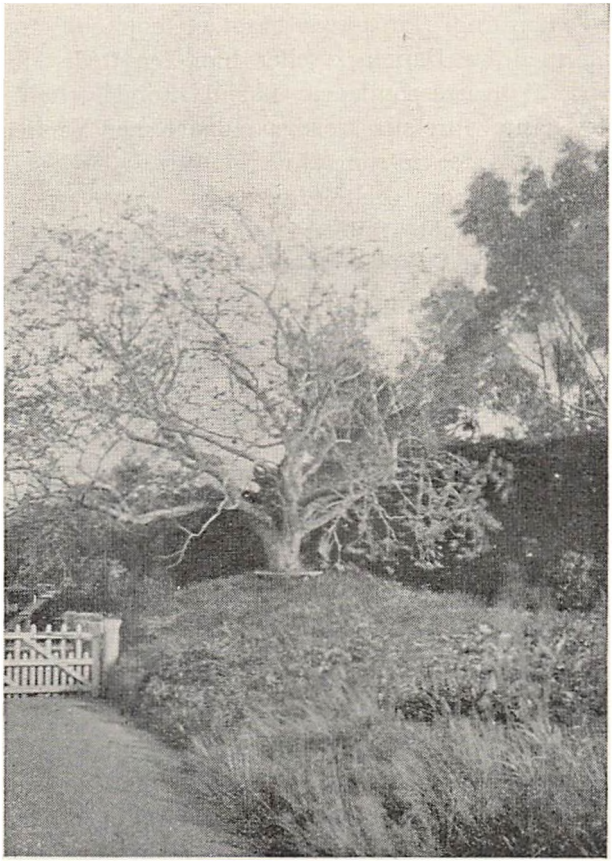
Dette, fortalte Callesen mig, kom tydeligt frem en Dag, da Fru Monrad havde bedt en af de unge Præstesønner om at udføre et ikke egentlig behageligt Hverv. Den unge Mand ansaa det for under sin Værdighed at paatage sig dette Arbejde og nægtede at udføre det. Da traadte Biskoppen frem, klappede den unge Mand beroligende paa Skulderen og sagde: »Ja, ja, min unge Mand, det skal De saamænd heller ikke. Nu skal jeg gøre det for Dem.«

Biskoppen fik dog ikke Lov dertil. Den unge Mand var kureret.

Det første større Arbejde, der blev udført efter Callesens Ankomst bestod i Fremskaffelsen af Tømmer til et Hus. Langt om længe oprandt endelig den Dag, da Familien Monrad kunde flytte ind i et velbygget Hus. Det har sikkert været en Fryd for Monrads at kunne erstatte Telt og Hytte med et Hjem, der, takket være de Møbler — deriblandt et Klaver — og Malerier, Raderinger og Kobberstik, de havde bragt med fra Danmark, fik et ligefrem luksuriøst Præg. Da Damerne, bistaaet af den norske Jente havde faaet Hjemmet i Orden, fik Fru Monrad travlt med sin Yndlingsbeskæftigelse: at saa og plante i Haven, som Mændene i en Skynding havde maattet grave. Blomsterfrø og Frø til Køkkenurter havde Monrads bragt med fra deres Ejendom, »Humletoft«, ved Lyngby. Om det saa var et lille Elmetræ havde de ogsaa bragt det med. Det maatte Callesen plante paa en lille Høj i Haven; og lige uden for denne blev der plantet en Række Hængepil, som Monrad havde bragt med fra Napoleons Grav.

Jo, i Hus og Have var der nok for Fru Monrad, Døtrene og den norske Jente at tage fat paa. Der var mange Munde, der skulde mættes. Der er dog ingen Tvivl om, at Monrads nød Livet derude i Ny Zeelands herlige Klima og i de smukke Omgivelser ved Lagunen, der dengang var fuldstændig omkranset af Skov. I sine Breve hjem til Venner i Danmark skrev Monrad om Klimaet paa Ny Zeeland, at dette var dejligt, Sommeren — den varmeste Maaned er Januar — saa mild som vor Sommer, og Vinteren ikke koldere end Maj Maaned herhjemme.

Monrad, fortalte Callesen, var altid første Mand oppe om Morgenen. Han var med tidligt om Morgenen, hvis der skulde ses til Aaleruserne eller andet Arbejde passes, hvorefter han gik hjem og tændte op i Komfuret, inden han kaldte paa Jenten. Nybarberet og iført sin lange Skøde-

Elmetræet, som Hans Callesen i 1868, plantede ud i Biskop Monrads Have paa Ny Zeeland.

frakke var han altid parat til at modtage Familien, naar den kom ned til Morgenmaaltidet Kl. 7.

Den sorte Skødefrakke vedblev Monrad at bære i de Aar, han var paa Ny Zeeland. Selv som Pioner mistede han aldrig det gejstlige Præg.

Et Par Timer om Dagen, altid om Morgenen, helligede Monrad Læsning. Han havde bragt et temmelig stort Bibliotek med fra Danmark, eller han benyttede Morgentimerne til Korrespondance. I sine Landflygtighedsaar vedblev han at føre stor Korrespondance med Venner derhjemme: bl. a. Mænd som Chr. Winther og Tscherning.

Det var ikke noget helt lille Areal — ca. 180 Hektar — Monrad havde købt af Regeringen for 529 Pund Sterling eller ca. 9500 Kr. Næsten hele Arealet var dækket med svær Urskov, saa der var nok at tage fat i.

Om Formiddagen ved Ni-Tiden sluttede Monrad sig til Mændene ved deres forskellige Arbejder, hvadenten det gjaldt Fældning af Træer, Rejsning af Hegn og Folde til Kvæg og Faar, Gravning af Grøfter eller andet Arbejde.

Meget ofte søgte Monrad at komme til at arbejde sammen med Hans Callesen. Der var noget ved denne store, stærke Mands Indesluttethed, der ligesom drog Monrad. Det var ligesom disse to stilfærdige Mennesker nød hinandens Selskab — selvom de begge som Regel forholdt sig tavse — eller maaske var det netop derfor.

Dog kunde Callesen ved sjældne Lejligheder, naar Monrad, ganske ubevidst, kom til at udtale lidt af de Tanker, han bar paa, faa et lille Indblik i Monrads inderste Tankeliv. Han forstod da, at Monrad, der, naar han var sammen med andre, kunde tage Del i deres Samtaler og være tilsyneladende livlig, dog inderst inde vedblivende bar paa de svære, tunge Tanker, der efter Krigen havde pint ham derhjemme i Danmark.

At Monrad derude i den stille ny zeelandske Urskov har grublet og tænkt, er der ingen Tvivl om. Dog har det ikke altid været de tunge, knugende Tanker, der har haft Overhaand. Mange af hans skabende og opbyggelige Tanker er sikkert blevet til derude i Urskoven. Mere end »300 Tan-

ker«[1]) er sikkert blevet tænkt derude i Naturens dybe Stilhed af denne ualmindelig rigt begavede Mand — — — Tanker, der har hjulpet ham til atter at blive aandelig sund. Ogsaa sit legemlige Helbred genvandt Monrad, mens han paa Ny Zeeland levede Pionerens haarde Liv.

Næsten hver Aften samlede Biskoppen hele Familien og alle de unge omkring sig. Saa læste han højt for dem af forskellige danske Forfattere til Tider dog et eller andet af Shakespeare.

Naar Monrad læste højt, sad de unge Mennesker med forskellige Arbejder, Sløjd og andet. De unge Mænd maatte selv stoppe deres Strømper. Hvis det kneb for en af dem at klare dette Problem, vilde Biskoppen sige:

»Hvordan er det Du sidder og kludrer i det, Din Klokker. — Kom, lad mig vise Dig, hvordan man stopper en Strømpe.«

Ogsaa det kunde den danske Biskop — den tidligere danske Konsejlspræsident.

Aldrig sluttedes en Aften i dette første skandinaviske Hjem paa Ny Zeeland, uden at Monrad læste et Stykke i det ny Testamente. Og han gjorde det paa en saadan Maade, sagde Callesen, at Tilhørerne forstod det ganske anderledes og fik det ganske anderledes fæstnet i Hukommelsen, end naar de selv læste det.

Uheld af forskellig Art var selvfølgelig uundgaaelige. Saaledes havde Monrad en Dag, da han havde tilbragt en Eftermiddag alene ude i Skoven været saa uheldig at falde og beskadige det ene Ben, saa han ikke kunde støtte paa det. Da det blev mørkt, og Monrad ikke kom hjem, blev man urolig og angst for, hvad der kunde være sket ham.

[1]) I 1925 udkom et lille Skrift: 300 Tanker af D. G. Monrad,« redigeret af den kendte, nu afdøde Translatør i Fransk, Samuel Prahl.

Forsynede med Lygter gik alle Mændene ud for at søge efter Biskoppen. Men ikke nok med det; ogsaa Fru Monrad vandrede ud for at søge efter sin Mand.

Hun gik kun et ganske kort Stykke ad Gangen. Saa stod hun stille, raabte Mandens Navn og lyttede. Gang paa Gang gentog hun dette, Kvarter efter Kvarter, Time efter Time, indtil hun tilsidst var lige ved at opgive Haabet. Da stod hun stille, raabte og lyttede endnu engang.

Havde hun hørt rigtigt?

Med en Stemme, der dirrede af Spænding, kaldte hun endnu engang den kæres Navn. Jo, det var ham; det var hans Stemme, der svarede. Det var ikke langt borte; og dog havde det ikke været muligt for Fru Monrad straks at klargøre sig, hvorfra — fra hvilken Retning Stemmen havde lydt.

Endnu et Par Gange maatte hun fortsætte med at kalde og lytte, inden hun fandt Stedet, hvor Biskoppen laa. Betænksom som Kvinder altid er i saadanne Tilfælde, havde Fru Monrad medbragt baade Forbindingsmateriale, Drikkevand og lidt spiseligt.

Først da hun havde givet sin Mand den nødvendige Førstehjælp og lidt, han kunde forfriske sig paa — han havde jo været uden Mad i mange Timer — først da søgte hun at faa Forbindelse med Mændene. Den første, der hørte hendes Raab, var Hans Callesen. Det mægtige Brøl, han da udstødte gennem en Tragt, han dannede med Hænderne, blev hørt af Viggo og Johannes Monrad og de tre Præstesønner. Snart var de samlet. De lavede en Baare og fik paa den transporteret Biskoppen tilbage til Hjemmet.

— — —

Mens man ledte efter Monrad, var det ikke Angst for vilde Dyr og Slanger, man nærede. Sligt fandtes ikke — og findes stadig ikke i de ny zeelandske Skove.

Mere Grund var der, dengang, til at nære Frygt for de indfødte. Mens mange af Maoristammerne var venligtsindede over for Europæerne, var der dog ogsaa de Stammer, der saa med fjendtlige Øjne paa de Hvide — og destoværre ikke altid helt uden Grund.

I en Aarrække, 1860—1870, fandt der regulære Krige Sted mellem en Del af Maoristammerne og de Hvide. I de sidste Aars Kampe kom begge Monrads Sønner til at tage Del. For den ældste, Viggo Monrad, var det ikke noget nyt at være Soldat. Han havde høstet Erfaringer under Krigen 1864, da han havde kæmpet ved Dybbøl. Efter Krigen med Maorierne belønnede den ny zeelandske Regering de to unge Monrad'er med gratis at overlade dem anselige Jordarealer ved Manawatufloden. Disse blev med Aarene meget værdifulde.

De Maorier, der boede i Nærheden af »Karere«, havde dog kun vist sig fredsommelige over for Medlemmerne af den lille danske Koloni. Lejlighedsvis *havde Monrad endda kunnet udføre kirkelige Handlinger for dem.* Han havde tilegnet sig tilstrækkeligt Kendskab til deres Sprog, saa at han kunde besørge Daab og Begravelse. Dette gjorde han med Glæde, naar man fra ikke alt for fjerntliggende Landsbyer anmodede ham derom. Han var paa det Tidspunkt blevet saa rask, at selv en hel Dags Ridt ikke generede ham det allermindste; tværtimod, han nød Rideturen gennem Skoven, hvis Natur glædede ham. Han nød Synet af Skovens mange, smukke og prægtige Træer, der var helt andre end dem, vi kender paa den nordlige Halvkugle. Han nød Synet af Ny Zeelands smukkeste Fugl, den pragtfulde Tui; og han lyttede til dens liflige Toner.

Havde Monrad ikke før været Naturelsker, saa blev han det ialtfald, mens han levede som Pioner paa Ny Zeeland;

Ad saadanne Stier red Biskop Monrad igennem ny zeelandsk Urskov for at besøge Maori-Landsbyer, hvor han, efter at have tilegnet sig tilstrækkeligt Kendskab til Sproget, udførte kirkelige Handlinger for de Indfødte. — Billedet giver et godt Indtryk af hvilken tæt og dog smuk Skov, der voksede

og han kom fuldtud til at føle den Lykke, som enhver Pioner uundgaaeligt kommer til at opleve, naar han ved eget Arbejde ser Skoven vige, omend meget langsomt, og afgive Virkefelt for Spade og Plov. At Pionerer oplever en uerstattelig Lykke igennem deres haarde Slid og gradvise Resultater — en Lykkefølelse, der ikke opnaas af den næste Generation, selv om denne som Regel høster de større pekuniære Frugter af Faderens Slid, ja, derom er der ingen Tvivl.

Ingen kan udtrykke denne Lykkefølelse, Resultatet af haardt, legemligt Arbejde bedre end Biskoppen selv gjorde det i et Foredrag, han holdt efter at være vendt tilbage til Danmark.

»Det løftede Sjælen,« sagde han, »at leve i denne ophøjede, utæmmede Natur, at sætte Spaden i den Jord, der laa urørt, siden Verdens Skabelse. Intet er mere forfriskende end at rydde i en Urskov. Din Haand er den første, der rører denne Skov siden Skabelsens Dage. Mellem Dig og Skabelsen ligger en tom Tid, ene fyldt af Naturens Historie. Hvor er ikke denne Ensomhed, denne Ro forunderlig.«

— — —

Ved et Par Lejligheder truedes denne Ro i Monrads Skov. Det var endnu dengang kun en ringe Del af Landets Indfødte, der var blevet omvendt til Kristendommen. De fjendtligsindede, krigerske Stammer var Hedninger. De var stadig Kannibaler. Netop det Aar, da Biskop Monrad rejste tilbage til Danmark, 1869, blev det sidste Aar, hvor man hørte om Menneskeæderi paa Ny Zeeland. Først da

---

(og endnu findes) paa Ny Zeeland. Man forstaar, hvilket haardt Arbejde, der krævedes af Ny Zeelands Pionerer, der forvandlede saadan Urskov til frugtbart Agerland.

var det, Maoriernes Omvendelse til Kristendommen begyndte at tage Fart.

En af de mest krigerske Stammer var Hau- Hau Stammen. Det har været om Vinteren, altsaa i Juni-Juli Maaned 1868, at der gik Rygter om, at disse krigerske Maorier nærmede sig Karere. Den Aften frygtede Monrads det værste. Det blev ikke til meget med Nattesøvnen, selv om Biskoppen med sit rolige, tillidsfulde Væsen gjorde sit til at berolige Kvinderne.

Dengang viste Rygterne sig dog at være falske. Der kom ingen fjendtlige Maorier til Karere. Men kort Tid efter sendte Guvernøren, Sir George Grey, Ilbud til Monrad, i hvilket meddeltes, at Forholdene var saa urolige, at han fandt det bedst, at Monrad og hele Familien forlod Egnen og rejste til Wellington. Saa blev der holdt Raad og gjort Forberedelser. Forskellige Værdisager blev pakket ned i store Kasser, seks ialt. Disse blev gravet ned ude i Haven.

Derefter blev man enige om, at det vilde være godt, om en Mand kunde blive tilbage paa Farmen og holde Øje med Besætningen. Men hvem af de unge Mænd skulde det være? Begge Monrads Sønner var nu i Krigen. Saa var der kun de tre Præstesønner og Hans Callesen tilbage. Hvem af dem vilde paatage sig dette risikable Hverv?

Monrad saa et Øjeblik paa den store, stærke Sønderjyde, der roligt gengældte Blikket og gav sin Principal et lille, næsten usynligt Nik. Det var alt; saa var den Sag i Orden.

Kort efter var Callesen ganske alene tilbage paa Farmen. Helt hyggeligt var det jo ikke for ham. Udover at malke Køerne Morgen og Aften og lave lidt Mad til sig selv, tilbragte han det meste af Dagen med at sidde paa Udkig oppe ved et af Husets øverste Vinduer. Maaske mindedes han, da han nu sad der med Bøssen ved sin Side,

sin første Tur gennem Ny Zeelands Skove. Det var, da han var paa Vej til Karere for at opsøge Biskop Monrad. Paa den Tur havde Hans Callesen mødt en Maori, der ikke havde vist de aller venligste Følelser over for ham. Med andre Ord Maorien var gaaet angrebsvis tilværks. Men ham havde Callesen let kunnet klare sig for. Et eneste Modangreb fra Callesens Side; og Maorien var paa Flugt.

Om Sammenstødet med denne Maori fortalte Hans Callesen paa en Maade, som var det ikke noget, der var værd at tale om. Og for at være helt sikker paa, at jeg ikke skulde mistænke ham for at prale — en Tanke, der iøvrigt laa mig meget fjern — saa tilføjede han:

»Men han var nu en gammel Mand, saa ham kunde jeg, der jo dengang var ung og kraftig, saglens klare mig for. Senere mødte jeg en ung Maori, der heldigvis ikke forsøgte at give sig i Kast med mig. Havde han gjort det, kan det godt være, jeg var blevet den lille.«

Dette var en Ytring, der var karakteristisk for denne beskedne Mand, der aldrig yndede at tale om egen Daad.

Naa, nu da Callesen sad som eneste Vagt paa Karere, maatte han være forberedt paa at blive udsat for noget meget værre. Det var ikke uden Spænding han sad der hele Dagen. Tilsidst var han dog lige ved at falde til Ro med den Tanke, at der intet vilde ske, da han hen under Aften, da det var begyndt at mørknes, pludselig hørte et Klap — Klap op ad Trappen. Han vendte sig om og løftede Bøssen til Kinden, parat til at skyde. Men ligesaa lynsnart Callesen havde løftet Bøssen, ligesaa hurtigt sænkede han den igen. Det var ikke, som han havde troet, en brun, tatoveret, frygtindgydende Maorikriger, der kom op ad Trappen. Det var saamænd ikke andet end et lille Lam — et af de Lam, der sommetider bliver forladt af Moderfaaret, og som derfor maa forgaa, hvis ikke et andet Faar eller et Men-

neske tager sig af det. I dette Tilfælde var det den altid omsorgsfulde Fru Monrad, der havde forbarmet sig over den lille forladte Stakkel. Hun havde taget Lammet ind i Huset og havde givet det Mælk af en Flaske med Sut. Da nu Familien Monrad var rejst, havde det lille Lam følt sig ensom. Da det tilsidst var blevet meget sulten, traskede det op ad Trappen.

Hans Callesen fik jo en Forskrækkelse. Men stor var hans Glæde, da han saa Lammet. Hvilken Befrielse oven paa Spændingen. Nu glemte han al Tanke om kannibalske Maorikrigere for blot at tænke paa at skaffe Lammet noget at drikke.

Den Dag gik; og den næste; og den næste med; ja, en hel Uge gik; og der skete stadig ikke noget.

Faren trak over.

Den Dag kom, da Familien Monrad kunde vende tilbage til Karere og atter tage Farmen i Besiddelse.

De nedgravede Kasser skulde atter graves op. Det viste sig da, at man ikke kunde finde en af Kasserne. Man havde selvfølgelig mærket sig, hvor disse var gravet ned. Men ligegyldigt hvor meget man gravede, saa var og blev denne Kasse borte. Man fandt den aldrig.

De urolige Forhold bevirkede, at Biskop Monrad bestemte sig for Hjemrejse tidligere end det oprindeligt havde været hans Mening. Allerede den 10de Januar 1869 tog Monrad — som en fuldstændig rask Mand — sammen med Fru Monrad og de to Døtre Afsked med Ny Zeeland efter knap tre Aars Ophold derude.

Ombord i Sejlskibet »Asterope« naaede man London efter en meget besværlig Rejse, hvor der hændte lidt af hvert.

De to Sønner blev paa Ny Zeeland. Viggo Monrad overtog Farmen; men efter en Del Aars Forløb vendte ogsaa

han tilbage til Danmark, hvor han fik Ansættelse i de danske Statsbaner. Johannes Monrad blev paa Ny Zeeland.

Den 28de April 1869 satte Monrad atter sin Fod paa dansk Jord. Trods visse bange Forudanelser om, at han ikke skulde komme til at føle sig velkommen i sit eget Land, blev han dog hurtigt overbevist om, at ogsaa for ham gjaldt det gamle Ord: Ude godt — hjemme bedst.

Med Undtagelse af en kort Periode som Folketingsmand tog Monrad ikke mere Del i Politik. Efter Ansøgning fik han Præsteembede i Brøndbyøster- og Vester.

I denne Periode havde Monrad — ligesom paa Ny Zeeland — en god, trofast Støtte i sin Hustru, der trods tiltagende daarligt Helbred, utrætteligt tog Del i hans Arbejde og bistod ham i hans Gerning. Blandt andet fik Fru Monrad oprettet et Børneasyl, hvor Arbejderne i Brøndbyerne kunde anbringe deres Børn om Dagen.

Til stor Sorg for alle, der havde haft Lejlighed til at lære denne prægtige Kvinde at kende, tog hendes Sygdom stadigt til. Hun maatte tilsidst gennemgaa en meget alvorlig Operation. Men denne gav ingen Bedring. Hun blev svagere og svagere. Men en stor Glæde skulde hun faa Lov at opleve, inden hun gik bort.

Da Bispeembedet i Nykjøbing Falster blev ledigt, fik Monrad dette, sit gamle Embede tilbudt af Regeringen — et Tilbud, han med Glæde tog imod.

For Fru Monrads Skyld blev Flytningen til Nykjøbing fremskyndet saa meget som muligt, for at hun skulde faa Lov at opleve den Lykke endnu engang at flytte ind i den gamle Bispebolig, der rummede saa mange gode Minder for baade hende og hendes Mand.

Kun lidt over et Aar fik Fru Monrad Lov at leve i sit gamle Hjem. Den 9de September 1871 døde hun efterla-

dende sig et stort Savn. Hun havde været sin Mands trofaste Støtte og Hjælp igennem hans sværeste Perioder, havde altid været ham til Opmuntring og Hjælp. Derom vidner mangt et venligt Ord, som jeg under mit Ophold paa Ny Zeeland hørte Familien Monrads gamle Venner udtale om hende.

Til dette Land var baade Fru Monrads og Biskoppens Tanker stadig vendt tilbage, ikke alene fordi de dengang havde begge deres Sønner derude; men ogsaa fordi de bevarede mange gode Minder om deres Ophold derude.

Monrad glemte aldrig sine Pionerdage paa Ny Zeeland — og derude lever endnu den Dag i Dag hans Minde.

E. Mazar de la Garde har opholdt sig i fremmede Verdensdele i 22 Aar. Har udgivet to Bøger: »Ni Aar i Australien og Ny Zeeland« og »Blandt Teaktræer og Elefanter«.

INDHOLD

Folkestyre i den danske Landsby. Af cand. mag. Knud A. Larsen 161

Dronning Margrethe og Hansestæderne. Af Lærer P. Eg Jensen 174

Begyndelsen til et Verdensrige. Amerika I. Af Lærer Arne Joh. Nissen 195

Syv urolige Aar paa Fort Carolusborg. Af Lærer K. P. Sørensen 206

Oberst Hans Friis til Clausholm. Af Viceskoleinspektør T. Bundgaard Lassen 216

Biskop D. G. Monrad. Den første skandinaviske Pioner paa Ny Zeeland. Af E. Mazar de la Garde 222